

Q2(R3D)
3569

Q2(R31)

8168

35 G9

Venkatramna
Charyallu garichu
Tatikayay Vivarnam

8168

• • • • •

[illegible]

Q2 (R31)

8168

35 G9

Venkatramana
Charyallu Garichu
Tatikayay Vivarnam

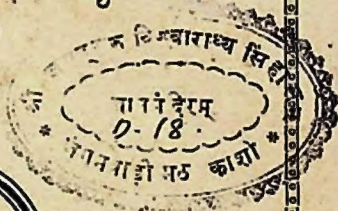
క్రమం.

తాకిక న్యాయవివరణము.

విజయనగరము నుంచు రాజావారి సంస్కృతకళాకలాపండితులు

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారిచే

రచింపబడినది.

పరిషత్తులికనూడి పునర్ముద్రితము.

కాకినాడ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారిచే బ్రకటింపబడినది.

కాకినాడమూద్రాక్షరశాల

1939.

వెల 8 అణాలు.

Q2(R31)
35 G9

SHRI JAGADGURU VISHWANATHA
JYANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY

Langamawadi Math. Varanasi
Acc. No. ....3168.....

వీ రి క.

తాకికన్యాయము లనగా లోకధర్మములు లోకవ్యవహారములు నూచించెడి సంగ్రహవాక్యములు. ఇట్టి వాక్యము లనేకములు సంస్కృతవాఙ్మయమునం దచ్చటచ్చట సందర్భోచితముగా నిక్షిప్తములై యున్నవి. వానిలోఁ గొన్నింటిని దీసి జేకబ్ (Col G. A. Jacob) అరు నాంగ్లేయపండితుఁ డాంగ్లభాషావివరణముతోఁ గూడ “తాకికన్యాయాం జలి” యనుపేరఁ బ్రకటించెను. ఈవిషయములు గలదే “భువనేశదత్త తాకికసాహస్రి” యను వేటాక గ్రంథముకూడఁ గలదు. ఈరెండుగ్రంథములను జక్కఁగాఁ బరిశీలించి యందలి న్యాయములఁ గొన్నింటి గ్రహించి యాంధ్రుల కుపయుక్తమగునట్లుండ్రభాషావివరణము సహితముగా శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు ప్రకటించి నారు. ఈన్యాయములు సంభాషణ యందేమి, గ్రంథరచన యందేమి, సందర్భోచితముగాఁ బ్రయోగించినచో మిగుల రమ్యముగ నుండును. ఈగ్రంథమును బ్రకటించి యాచార్యులవా రాంధ్రలోకమున కుపకృతి చేసినవారైరి. వీరు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ బండితులు. మొన్న మొన్నటి వఱకును, శ్రీవిజయనగరమహాథాజా కళాశాలలో సంస్కృత పండితులుగా నుండి పనిచేసిరి. తేలుఁగఱలో భీష్మచరిత్ర మొదలగు కొన్ని పద్యగ్రంథములు రచించిరి. వీరి కాంగ్లేయభాషా ప్రావీణ్యము కూడఁ గలదు. విద్యావ్యాసంగమునందు వీరికి నాస్థమిండు.

ముక్తిశ్చరము, }
10-11-38. }

జ. రామమృత్యు.

తాత్విక న్యాయవివరణము.

అకారాది సూచిక .

	న్యాయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
అకారే కృత మకృతం స్యాత్	౬౭	౨౪
అక్తే చే న్నధు విస్తే	౪	౪
అజుభిదీపికయా ధావస్త	౬౯	౨౪
అజుశ్యగం తేనైవాజుశ్యగేణ	౭౦	౨౫
అజుశ్యగే హస్తీయూశ	౭౧	౨౫
అగ్నిహోత్ర న్యాయము	౬౮	౨౪
అచిన్త్యాః ఖలు యే భావాః	౧౩౪	౫౪
అజాకృపాణీయ న్యాయము	౪౪	౧౮
అతర్క్య కుట్టనీకూట	౨౦౩	౬౩
అత్యస్తబలవన్తోఽపి	౭౨	౨౫
అంధగోలాజ్ఞాలన్యాయము	౪౫	౧౮
అంధ చటక న్యాయము	౬౪	౨౩
అంధానంధ న్యాయము	౧౯౫	౬౧
అధికరణ సిద్ధాంత న్యాయము	౧౧౩	౪౦
అనధీతే మహాభాష్యే	౧౧౭	౪౦
అనన్యలభ్యః శబ్దార్థః	౧౧౮	౪౧
అనిసిద్ధ మనుమతమ్	౧౧౯	౪౧
అస్తరజ్ఞ బహిరజ్ఞయోః	౧౨౦	౪౧
అన్యవేత్త స్థితార్థమాత్	౧౨౧	౪౧
అన్యార్థమపి ప్రకృతం	౧౨౨	౪౨
అపవాదైరుత్సర్గాః	౧౨౪	౪౨

అంబుని మజ్జన్యలాబూని	౧౨౬	౪౩
అభ్యర్థితం పూర్వమ్	౧౨౭	౪౩
అయమపరో గండస్యోపరి	౧౨౮	౪౩
అరణ్య రోదన న్యాయము	౯౭	౩౪
అరుణైకహయనీన్యాయము	౧౨౯	౪౩
అర్థజరతీన్యాయము	౧౩౦	౪౩
అర్థ వైశస న్యాయము	౯౯	౩౪
అవచ్ఛేద న్యాయము	౧౩౧	౪౩
అవతప్తే నకుల స్థితం	౧౩౨	౪౪
అవయవ పసిద్ధేః	౧౩౩	౪౪
అవిరవికన్యాయము	౧౩౪	౪౪
అర్థ సమర్థో విద్వా నధిక్రియతే	౯౮	౩౪
అశ్వతరీ గర్భ న్యాయము	౯౯	౩౫
అశ్వామూఢాః కథంచాశ్వాన్	౧౩౫	౪౫
అసిధారామధులేహనన్యాయము	౧౩౬	౪౬
అసాధారణ్యేన వ్యపదేశాః	౧౩౭	౪౬
అహిభుక్తైర్వర న్యాయము	౬౦	౨౨
అహృదయ వచనం	౧౩౮	౪౬
ఆఖ్యన్నపిట న్యాయము	౧౦౯	౩౭
ఆదా వస్తే చ య న్నాస్తి	౧౦౦	౩౫
ఆదిత్సర్వణిజఃప్రతిదివం	౧౧౧	౩౯
ఆపద్యపి సతీవృత్తం	౨౦౩	౬౩
ఆమ్రసేక పితృత్వర్పణ న్యాయము	౧౧౨	౨౧
ఆమ్రాన్ పృష్ఠః కోవిదారా నాచప్తే	౧౧౩	౨౧
ఆర్ద్రం వస్త్రం సమస్తాత్	౧౩౭	౪౭
ఆషాఢ వాతే చలతి	౧౩౮	౪౮

ఇతోవ్యాసు ఇతస్తటి	౧౩౯	౪౮
ఇషుకారన్యాయము	౫౭	౨౧
ఇష్య మాణస్యైవ ప్రాధాన్యం	౧౪౦	౪౮
ఉత్పత్తితోపి హి చణకః శక్తః	౧౭౦	౫౫
ఉద్దిష్టే భవనే తు కూపఖననం	౨౦౯	౬౪
ఉభయతః సాశా రజ్జుః	౧౪౧	౪౯
ఉప్రకంఠకభక్షణ న్యాయము	౧౦౧	౩౫
ఉప్ర) లగుడ న్యాయము	౫౬	౨౧
ఊర్ణ నాభి న్యాయము	౧౦౬	౩౭
ఏకదేశ వికృత మనన్యవత్	౧౪౨	౪౯
ఏక వృంత గత ఫలద్వయ న్యాయము	౪౨	౧౭
ఏక సంబంధిదర్శనేనాన్యసంబంధి స్తరణమ్	౧౪౩	౪౯
ఏకం సంధిత్సతోఽపరం పంచ్యవతే	౬౫	౨౩
కంత చామీకర న్యాయము	౩	౪
కంబల నిర్ణేజన న్యాయము	౧౪౫	౪౯
కః ప్రాజ్ఞో వాఙ్మతి స్నేహం వేశ్యాసు	౨౦౫	౬౩
కపింజల న్యాయము	౧౪౪	౪౯
కర విన్యస్త బిల్వన్యాయము	౫౫	౨౦
కరిబృంహితన్యాయము	౧౩౬	౪౭
కర్తణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా స్థస్థే కో వా	౧౭౨	౫౬
కలంజ న్యాయము	౧౪౬	౫౦
కాక తాళీయ న్యాయము	౪౩	౧౮
కాక దంత పరీక్షా	౪౧	౧౭
కాంస్య భోజి న్యాయము	౫౩	౨౦
కాకాధికరణ న్యాయము	౧౪౭	౫౦
కాకాక్షి గోళక న్యాయము	౯	౬

కాచి న్నిషాదీ పుత్రం ప్రసూతే	౧౪౮	గీ౦
కి మార్దోక వణిశో వహిత్ర చిన్తయా	౪౭	౧౯
క్రియా హి వికల్ప్యతే న వస్తు	౧౫౧	గీ౧
కుతార చ్ఛేద్యతాం కుర్యాత్	౪౮	౧౯
కుద్యం వినా చిత్రకర్త	గీ౪	౨౦
కుమారీ కబ్బణ న్యాయము	౧౯౦	౬౦
కుసూల ధాన్య న్యాయము	౧౯౬	౬౨
కూట కార్పాపణ న్యాయము	౧౪౯	గీ౧
కూప ఖాసక న్యాయము	౩౫	౧౫
కూప మంఢూక న్యాయము	౪౦	౧౭
కూప యంత్ర ఘటికా న్యాయము	౩౭	౧౩
కేవలై ర్వచనై ద్విర్థనాథమర్ణిక	౧౫౦	గీ౧
కైముతికన్యాయము	౬౬	౨౩
కోష్ఠ్యైః క్వచ నీరాజనా	౧౫౨	గీ౧
ఖలే కపోత న్యాయము	౧౫	౯
గడ్డాలికా ప్రవాహ న్యాయము	౧౦	౭
గర్గతదంశన న్యాయము	౧౫౩	గీ౨
గర్గస్థ మృత సర్ప న్యాయము	౧౫౪	గీ౨
గర్హపత్యన్యాయము	౧౫౫	గీ౨
గిరి ముత్పాత్య మూషి కోద్ధృతా	౧౯౮	౬౨
గి.డజిహ్వికా న్యాయము	౧౧	౭
గో దోహన న్యాయము	౧౫౬	గీ౨
గో బలీవర్ద న్యాయము	౧౨	౮
గ్రాష్టి రేఖేవ	౧౬౧	గీ౪
ఘటానాం నిర్మాతృప్రేభవన	౧౯౩	౬౧
ఘట్ట కుటీ ప్రభాత న్యాయము	౧౩	౮

ఘుణాక్షర న్యాయము	౧౪	౪
చంద్రనగూఢ న్యాయము	౨౧౧	౬౪
చంద్ర న్యాయము	౧౬౨	౫౪
చంద్ర చంద్రికా న్యాయము	౨౮	౧౩
చర్మతస్త్ర మహిషీం హంతి	౬౩	౨౨
చారాపరాధాంతాంశవ్యన్గ్రహన్యాయము	౨౯	౧౩
ఛత్రి న్యాయము	౩౦	౧౪
తక్ర కౌండిన్య న్యాయము	౨౩	౧౨
తృణ జలూక న్యాయము	౬	౫
దండాపూపికా న్యాయము	౩౨	౧౪
దేహభీ దత్త దీప న్యాయము	౨౦	౧౧
న సాహస మనారుహ్య సరో భద్రదాణి	౨౦౨	౬౩
నస్తాశ్వ దగ్ధ రథ న్యాయము	౧౯	౧౦
న హి కతోరకంఠీరవస్య కురజ్జ	౩౩	౧౫
నహి కల్యాణ కృత్తశ్చిత్	౧౩౫	౫౫
న హి ఖదిరగోచరే పరశౌ పలాశే	౩౪	౧౫
న హి నిద్రా నిద్యం నిందితుం	౪౬	౧౯
నహి భిక్షుకాః సస్తీతి స్థాల్యా	౫౧	౨౦
న హి శ్యామాకబీజం పరికర్త	౬౧	౨౨
న హి సుశిక్షితో ఽపి నటవటుః	౫౦	౧౯
నహి స్వల్పదోషోఽమిత గుణాభిభావకః	౧౩౭	౫౫
న హి శర్వవ్యాహృతయః కదాచిత్	౧౫౭	౫౩
నహి సార్యభౌమానంద మనుభవ న్రాజా	౧౩౬	౫౫
నహ్యేకమేవసవిశేషం నిర్విశేషంచ భవతి	౧౩౩	౫౪
నిర్విమర్శాహి భీరవః	౧౫౯	౫౩
స్యగ్రోధ బీజ న్యాయము	౨౦౮	౬౪
పంచభిర్భిక్షైః కిం యజ్ఞ గతీహ స సాధ్యతే	౨౦౪	౬౩

పజ్జన్త న్యాయము	౨౭	౧౨
పాటచ్చర లుంతితే వేశ్యని	౨౧	౧౧
సాత్రాపాత్ర విచారము ధేను	౧౩౦	గీర
పిత్తం యది శరరయా	} ౧౩౯ ౨౨౯	గీగి
		౭౦
పిష్ట పేషణ న్యాయము	౨౨	౧౧
పుష్కర పలాశ న్యాయము	౧౦గి ౨	౩౩
ప్రధాన మల్ల నిబర్హణ న్యాయము	౨౩	౧౧
ఫలవ త్సహకార న్యాయము	౧	౩
బహు సపత్నీక న్యాయము	౧౦౨	౩గి
బిల్వ ఖిల్వాట న్యాయము	౧౮	౧౦
బీజాజ్ఞుర న్యాయము	౨౪	౧౨
భక్షితేపి లశునే	౨గి	౧౨
భిల్లి చందన న్యాయము	౨౧౨	౬గి
భిక్షు పాద ప్రసరణ న్యాయము	౩౩	౧౬
మంఘాక తోలన న్యాయము	౬౨	౨౨
మధు పశ్యసి దుర్బుధే ప్రపాతం	౧౭౩	గీ౬
మధ్యేపవాద న్యాయము	౧౭౪	గీ౬
మరణాయ గృహీతో ఒజ్జచ్ఛేదం	౭౩	౨గి
మహతాపిప్రయత్నేన తమిప్రాయం	౧౭౬	గీ౬
మహతి దర్పణే మహన్ముఖం తదేవ	౧౭౭	గీ౭
మహర్ణవ యుగచ్ఛిద కూర్మ	౧౭గి	గీ౬
మహిషీ స్నేహ ప్రతిబద్ధ బిక్షు	౧౭౮	గీ౭
మార్దవే దోషాః	౧౯౧	౬౧
మాలతీ గంధగుణవి స్తు దర్శే	౭౪	౨౩
మాషరాశి ప్రవిష్ట మషీ న్యాయము	౭గి	౨౩

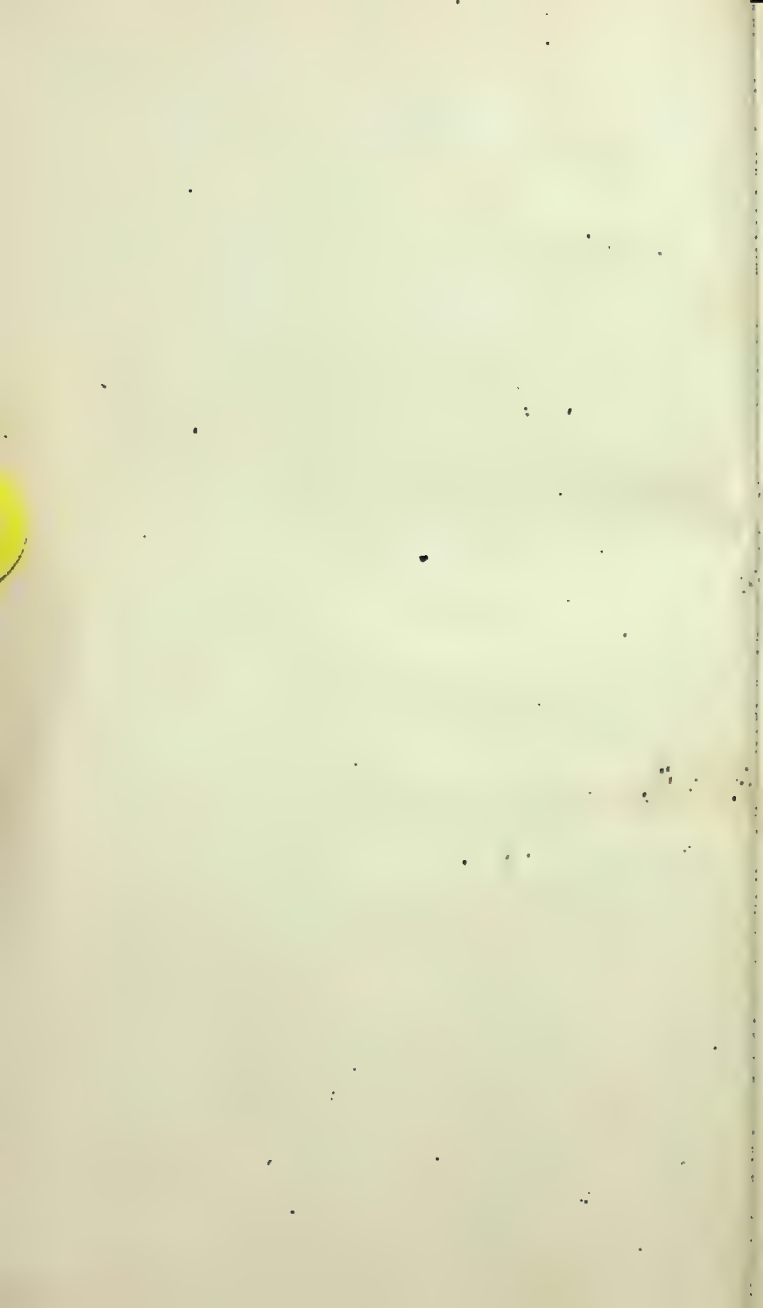

మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం	2౬	౨౬
ముండిత ముంహో నక్షత్రాన్వేషణం	22	౨2
ముని ర్తనుతే మూఘో ముచ్యతే	౧2౯	గి2
మూషాసిక్త తామ్రన్యాయము	2౮	౨2
మూషిక భక్షిత బీజాదా	2౯	౨2
మృతం ముండుభ మాసాద్య	౮0	౨2
యః కల్పః సకల్ప పూర్వకః	౧0౪	3౬
యః కారయతి సకరోత్తేవ	౮౧	౨౮
యశ్చార్థం జాయతే యస్తా	౧౯౪	౬౧
యత్కృతకం తదనిత్యమ్	౮౨	౨౮
యదన్నః పురుషో భవతి	౧౯౯	౬౨
య చ శ్వేస హృతం పురా	౮3	౨౮
య శ్చోభయోః సమో	౧౮0	గి౮
య స్యనాస్తి పుత్రో న తస్య	౧౮౧	గి౮
య స్యాశ్శానం భ్రమ స్తస్య	౧౮౨	గి౮
రథకార న్యాయము	౧౮3	గి౮
రాజపుత్ర వ్యాధ న్యాయము	౮౪	౨౮
రాత్రి సత్ర న్యాయము	౧౮౪	గి౯
రాతౌ) దీపశిఖాకాన్తిర్న భానాప్రదితేనతి	౧2౧	గిగి
రాధా వేణోపమా న్యాయము	౧౮గి	గి౯
రుధిర సంపర్కవతో విషస్య	౮గి	౨౯
రుమా ష్టిప్త కాష్ఠ న్యాయము	౯౬	౨౯
రూఢి ర్యోగ మపహరతి	౮2	౨౯
రేఖా గవయ న్యాయము	౮౮	30
రోహణాచలలాభే రత్న	౧౮౬	గి౯
లపోర శంఖ న్యాయము	౨0౧	౬3

లక్షణ ప్రమాణాభ్యాం వస్తుస్థితిః	౪౯	30
లాజ్జలం జీవనం	౯౦	30
వటచుక్షన్యాయము	౧౫౭	౬౦
వత్స క్షీర న్యాయము	౧౫౮	౫3
వధూ మాష మాపన న్యాయము	౯౧	30
వన సింహ న్యాయము	౯౨	30
వరగోష్ఠీ న్యాయము	౯౫	33
విక్రీతే కఠిణి కిముకుశే వినాదః	౧౧౦	3౪
వినా మలయ మశ్యత్ర చందః	౧౦౭	3౭
విలూననాసిక స్వాదర్శదర్శనమ్	౧౫౪	౬౦
విషకుంభ పయోముఖము	౧౫౯	౬౦
విషస్య విష మాషధమ్	౧౯౨	౬౧
వృక్ష ప్రకంపన న్యాయము	౯3	3౨
వృద్ధ బ్రాహ్మణ వర న్యాయము	౨	3
వృక్ష వృత్తి న్యాయము	౨౦౭	౬౪
వృశ్చికభియా పలాయమానః	౫౨	౨౦
శకుని గ్రాహక గతిన్యాయము	౨౧3	౬౫
శతపత్ర పత్ర శత వేధ న్యాయము	౯౬	33
శతే పంచాశ న్యాయము	౪౯	౧౯
శలభ న్యాయము	౨౧౪	౬౫
శాంతే కర్మణి భేతాభోదయః	౨౧౫	౬౬
శాఖా చంద్ర న్యాయము	3౪	౧౬
శామ్యే త్రుత్యపకాదేణ నోపకాదేణ	౧౬౪	౫౫
శాల్యాది విషయస్య ముసలాదేః	౨౧౬	౬౬
శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తం	౨౧౭	౬౬
శ్వః కార్య మద్యకుక్షీత	౨౧౯	౬౭

శ్వపుచ్చో న్నామన న్యాయము	౨౨౦	౬౭
శ్వలీఢ మివ పాయసం	౨౨౧	౬౭
శ్వ శుష్కాస్థి న్యాయము	౨౩౨	౭౧
శ్వాకర్ణే వా పుచ్చే వా	౨౨౨	౬౮
శిరో వేష్టనేన నాసికాస్పర్శ న్యాయము	౨౧౮	౬౭
శృంగ గ్రాహికా న్యాయము	౧౧౧	౩౮
సర్వం బలవతః పథ్యం	౨౨౩	౬౮
సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమే నాన్ని రివావృతాః	౧౮౭	౬౨
సహైవ దశభిః పుత్రై ర్భారం	౧౧౨	౩౮
సింహవలోకన న్యాయము	౮	౬
సుందోపసుంద న్యాయము	౩౧	౧౪
సుప్త ప్రబుద్ధ న్యాయము	౧౦౩	౩౬
సుభగా భిక్షుక న్యాయము	౧౧౩	౩౮
సూచీ కటాహ న్యాయము	౧౭	౯
సూచీముఖీ న్యాయము	౧౦౯	౩౭
సోపానత్కే పాదే ద్వితీయా	౨౨౪	౬౮
స్ఫటిక లాహిత్యన్యాయము	౧౧౪	౩౯
స్వజాతి ద్దురతికోమా	౨౩౧	౭౦
స్వస్థే చిత్తే బుద్ధయః సంభవంతి	౨౦౦	౬౨
స్థూణా నిఖనన న్యాయము	౭	౫
స్థాలీ పులాక న్యాయము	౧౬	౯
స్వేదజనిమిత్రేన శాటకత్యాగ న్యాయము	౨౨౫	౬౯
హిరణ్య నిధి దృష్టాంతము	౨౨౬	౬౯
హోతార మపి జహ్వసం	౨౧౦	౬౪
క్షీరం విహాయో చక్షుః	౩౯	౧౭
క్షీర దగ్ధ జిహ్వ న్యాయము	౧౦౫	౩౬

తాకిక న్యాయవివరణము.

లోకోక్తులు, సామెతలు, ఆభాణకములు (శ్లోకరూపములు) న్యాయములు మొదలగునవి యన్నియును గొప్పలోకానుభవము గల పెద్దలనూత్తులు. తెలుగుభాషలో వాడుకచేయఁబడు సామెతలు క్రతి వానికి సుబోధములు కావున వానికి వివరణ మవసరము లేదు. కాని వ్యాకరణగ్రంథములును, న్యాయవై శేషి శాద్రిగ్రంథములును, పూర్వమీ మాంస, ఉత్తరమీమాంస, ఉపనిషద్భాష్యములు, అలంకారశాస్త్రము, శుక్రసీతి, కామందకీయాది సీతిశాస్త్రగ్రంథములు మొదలగువానియందు దాయాయుగ్రంథసందర్భములయందు దాహపారిపఁబడిన యాన్యాయములే వివరణపేక్షములు. వీనియందు శాస్త్రసంగ్రహదాయములు, పారిభాషికపదములు మొందుగా నుండుటచేతఁ బుడిచివేయఁగలముగములు. భగవద్గీతలయందు దశోపనిషత్తులయందుఁ బ్రయోగింపఁబడిన కఠింకదముల కర్థముతో నకారాదిగాఁగల యొకసంపూర్ణ నూచిని వ్రాసి ప్రకటించిన పాశ్చాత్యవండితశిరోమణి యగు కర్నల్ జయజాకూబ్బీంద్రుడు సకలశాస్త్రగ్రంథములను శ్రద్ధతోఁ బఠించి యాన్యాయములను సంగ్రహించి వాని నన్నింటి నాంగ్లేయభాషలో వివరించి మూడుభాగములుగా నచ్చొత్తించి ప్రకటించెను. దానికి “తాకిక న్యాయమాల” యని పేరిడెను. ఆగ్రంథము సంస్కృతాంగ్లేయభాషలలోఁ బ్రవేశ మున్నవారికి గాని యితరుల కుపయోగించును. అందుచే నేను వానిలో ముఖ్యమైన న్యాయములఁ గొన్నింటిని దీసి మనపాఠకుల కుపయోగించునట్లు తెలుగుభాషలో వివరించుటకు సమకట్టితిని.

ఇదిగాక యీతాకిక న్యాయములను బ్రతిపాదించు విస్తృతమైన గ్రంథము మఱియొకటి కలదు. దానిపేరు “భువనేశ్వరతాకికసాహస్రి.” అది బొంబాయినగరమునకు శాఖానగర మైన కళ్యాణిలో గంగావల్లు శ్రీకృష్ణదాసు, అనువర్తకుని లక్ష్మీవేంకటేశ్వరముద్రాక్షరశాలలో ముద్రి

తమైనది. ఈ గ్రంథము జాకోబీ పండితుని గ్రంథముకంటె విపులతర మైన వ్యాఖ్యానముతో వ్రాయబడినది. దీని నామూలగ్రంథముగాఁ బరిశీలించి యిందుఁ గలముఖ్యమైన న్యాయముల నిందులోఁ గూర్చితిని. ఈ గ్రంథ కర్తవృత్తాంతమును యథాజ్ఞాతముగా నీవ్యాసమందుఁ దెలుపుచున్నాను. తొల్లి మూలత్రాణనగర మను (Mooltan) నొకపట్టణమం దధీశనకలవేద శాస్త్రాగమేతిహాస పురాణకలాపుఁడు త్యోతిశాస్త్రపారంగతుఁడు "అశానండు" డను నొకవిప్రవర్యుఁడు గలఁడు.

అతఁడు సారస్వతసేతుపాల మనువంశమందుఁ బుట్టినవాఁడు. అతనికి తామరుదత్తుఁ డనునొకపుత్రుఁ డుదయించెను. ఇతఁడు కూడఁ గాలక్రమమునఁ దండ్రీవలెనే మహావిద్వాంసుఁడై నానాదేశసంచారము చేసి సకలరాజాస్థానములయందు సన్మానితుఁడయ్యెను. తరువాతఁ గొంతకాలమునకు తామరుదత్తునకు విక్రమార్థశకము ౧౯౩౪ సం. లో భువనేశదత్తుఁ డనునొకకుమారుఁ డుద్భవించెను. విద్యాభ్యాసాదితవయస్సుఁ డై పాఠశాలకుఁ బోయి కొంతకాలము చదివి క్రథమపరీక్షము దుత్తీర్ణుఁ డయ్యెను. ఈ కాలమును శ్రీరామనగరవాస్తవ్యుఁడగు నొకకులీన బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి యీ భువనేశదత్తునకుఁ దనకొమార్త నిచ్చెద నని క్రతిజ్ఞఁడైనెను. భువనేశునితండ్రియును వివాహమనఁగోల్పవమును నిర్వహించెను. కొంతకాలము చన్నపిదప నతనికి నరేంద్రుఁ డను పుత్రుఁడు పుట్టెను. అపుడు భువనేశుఁడు మరల బడికిఁ బోయి మధ్యమపరీక్షకుఁ జదివెను. కాని దైవశశమునఁ బరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడు కాఁజాలక పోయెను. అయినను లవపురమునకుఁ బోయి యచట ముప్పదిరూప్యముల యద్యోగములోఁ బ్రవేశించి యాసామ్యుఁడు, తండ్రికిఁ బాపించుచుండెను. అంగేయభాషయందుఁ గూడ ముచ్చితప్రవేశమును స్థాపించెను. కొంతకాల మైనతరువాతఁ, దండ్రీయాజ్ఞచే స్వగ్రామమునకు మరలి వచ్చెను. నరేంద్రుఁడు నాలుగువత్సరములు వయస్సు గలవాఁడైయుండఁగా భువనేశుఁడు తలిదండ్రులను బంధువర్తమును మిత్రబృందమును శోక సాగరిమిగ్నులను జేసి యా కష్టముగా దేవభూయము నొందెను. తద్వం

శజుడు భువనేశదత్తుని పితామహుఁ డైనతాగురుదత్తుని ప్రియశిష్యుఁడు నగుతేజోభానుశాస్త్రి యచుమిడితుఁడు భువనేసున్ద్యుత్కర్ణముగా నీలా కీకన్యాయసాహస్రి యచుగ్రంథముచు రచియింది లోకమున కిచ్చెను.

న్యాయములు.

౧. ఫలవత్సహకారన్యాయము.

“అమే ఫలాగ్రే రోపితే ఛాయాగన్ధా అనూత్పద్యేతే” అని యా ప్తమృతాత్రము. పండ్లకొఱకుఁ దియ్యమాయిడిచెట్టును మొలవేయఁ గా ఫలమే గాక నీడ, పొగంధ్యము కూడ, సుప్రాప్త మగును. ఏకఫలము కొఱకుఁ బ్రయత్నము చేయువానికి దైవయోగమున నన్యఫలములు కూడఁ జేకూరును.

౨. వృద్ధబ్రాహ్మణవరన్యాయము.

తొల్లి జాత్యంధుఁడు, అత్యంతదరిద్రుఁడు, బ్రహ్మచారి యు నైన యొకవృద్ధబ్రాహ్మణుఁ డుండెను. అతఁడు బహుకుఃఖిపీడితుఁడై తీవ్రతప స్సుచేతఁ బరమేశ్వరు నారాధించెను. అతని తపస్సుచేతఁ బ్రీతుఁడై పర మేశ్వరుఁడు స్వాభీష్ట మైన యొకవరమును యాదించు మని చెప్పెను. అత నావిప్రుఁడు “కన్ను లిమ్మని కోరిన దానిద్రవ్యకుఃఖ మెన్నటివలె నుండును, భార్య కావలె నని యాదించిన సంధత్వదాదిద్రవ్యసంతత్యభావ ములు కుఃఖమును బుట్టించును. ధనము కోరిన దానిని జోరు లపహరిం తును” అని యిట్లు నానావిధచింతాసమాసులుండై యేమియును దోషక కొనకు స్వప్రాప్తుని రాజసింహసనము మున్న వానినిగాఁ జూడఁ గోరెన నని వర మడిగెను. అత సర్వేశ్వరుఁడు వానిబుద్ధికౌశలమునకు సంతసిల్లి యా బ్రాహ్మణునికిఁ గన్నులును ధనమును రూపవతి యైవ భార్యను ననుగ్రహించెను. కావున-

“పితా మాతా సుహృద్భ్రాతృ బాంధవా గురవో వ్యూహా, ఏకైక ఫలలాభాయ సర్వలాభాయ కేశవః”- అన్నట్లు సర్వేశ్వరుఁడు సర్వఫలప్రదుఁడు.

3. కఠచామీకరన్యాయము.

తనకంఠము దున్నస్వర్ణభూషణమును దాను మఱచిపోయి దానిని పైనివెనకుట - “యథా హిరణ్యనిధి మక్షేత్రజ్ఞా క్షప ర్యమి సంచన్తో నివిన్దేయః” (భూమియును బాతఁబడి యుండిన బంగారునిధి పైపైని సంచరించు క్షేత్రజ్ఞులైన మరుష్యు లెల్లు కానఁజాలరో) అని ఛావోగ్యశ్రుతి - “య ఆత్మ తిప్తన్ - య మాత్మా న.వేద, ఆత్మాన మస్తకో యమమతి” అని యంతర్యామిబ్రాహ్మణ్యము. (ఎవఁ డాత్మ లో నున్నాఁడో, ఎవని నాత్మ యెఱుఁగఁడో, ఎవఁడు లోపలనుండి యాత్మను నియమించుచున్నాఁడో) “దురధిగ మోఽనతాం హృదిగ తోఽస్త్వతకణ్ఠమణిః” (భాగవతము శ్రుతిగీతులు 3౯ శ్లో) “యది నసయు ధరన్తి యతయో హృది కామజటామరధిగమోఽనతాం హృదిగతోఽస్త్వతకణ్ఠమణిః.”

౪. అర్చితే చే స్తథు విన్దేత కిమర్థం పర్యతు వ్రజేత్

ఇష్టార్థస్య చ సుసిద్ధా కో విద్వాన్ యత్నమాచరేత్.

అర్చము - అనఁగా గృహకోణము - ఇంటిమూలను తేనె దొరకిన యెడలఁ బర్వతమున కేల పోవలెను. తాను గోరినవస్తువు సులభముగా లభించినచోఁ బ్రాజ్ఞుఁ డెవలకు శ్రమపడవలయును. తనయం దున్న పరబ్రహ్మమును దెలిసికొని బ్రహ్మవేత్త యజ్ఞ దాన తప స్తిర్థమాత్రముల యందు విగతోత్సాహుఁ డగును.

“అర్చితే చే స్తథు విన్దేత” అని మఱి యొకపాఠము గలదు. అర్చ మనఁగా జిల్లేమచ్చు. ఈన్యాయము శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యము, 3-౪-3 లో నుదాహరింపఁబడినది. “కేవలాచ్చేత్ జ్ఞానా త్పురుషార్థసిద్ధి స్సన్య దనేకాయాస సమన్వితాని కర్మాణి తే కిమర్థం కుర్యః, అర్చితే చే స్తథువిన్దేత కిమర్థం పర్యతు వ్రజేత్ ఇతి న్యాయాత్ - శాబరభా వ్యము ౧-౨-౪. పూర్వపక్షి చెప్పుమాట - “త ద్యథా కథిజాతేఽర్చే మధూత్సృజ్యతే నైవ కథా మధ్వరికః పర్యతు న గచ్ఛేయః తాదృశం హి తత్, అర్చితే చే స్తథువిన్దేత కిమర్థం పర్యతువ్రజే దితి న్యాయాత్.

గి. అర్థజరతీన్యాయము.

అర్థజరతీ=సగము ముసలిది. దీనియక మిది యని నిశ్చయించి చెప్పుట నిక్కిలి కష్టము. దీనియక నిర్ధారణమును శాస్త్రజ్ఞులు భిన్నాభిప్రాయములై యున్నారు. వర్ధమానుఁడు గణరత్నమహాదధిలో 3-౧౯గి నిట్లు వివరించెను. “కాకతాళం చ ఖర్వాట బిల్వే చాంధకవర్తకం అర్థాచ్చ జరతీ శ్యేనా త్తపోతో ఘుణతోఽక్షరమ్” “యథాస్త్రీ న తరుణీ శ్లఘస్తాత్వాత్ కృష్ణకేతాచ్చ జరతీ వక్తు శశ్యతే, తద్వ త్సిద్ధాసిద్ధం క్రయోజనం” అవయవములు శిథిలముగా నుండుటచే బడుచుకాదు, కేళములు నల్లగా నుండుటచే నలతముసలి దనియునుఁ జెప్పలేము. ఈ న్యాయమును శంకరాచార్యులవారు బ్రహ్మసూత్రభాష్యమం దిట్లుదాహరించియున్నారు. ౧-౧-౧౯. యథా అన్నరసమయః ప్రాణమయ ఇత్యాదావికారార్థే మయత్ప్రచాపే సతి ఆనందమయ ఏవాకస్తాదర్థజరతీయన్యాయేన కథ మివ మయటః ప్రాచుర్యార్థత్వం బ్రహ్మవిషయత్వం వా శ్రీయత ఇతి” దీని కనిశ్చితస్వభావము గలకార్య మని కొందఱు. సంతతితవా క్తని మఱికొందఱు నర్థము చెప్పిరి.

ఁ. తృణజలూకన్యాయము.

తృణము=గడ్డిపరక—జలూక=జలగ. జలం టకః యస్య సః జతాశః—జలగ యింకొక గడ్డిపరకను బట్టుకొని గాని పూర్వపు గడ్డిపరకను విడువదు. అరీతిగానే ప్రాజ్ఞుఁడు మఱియొక వదలిని సంపాదించనిదే పూర్వపుఁ బదవిని విడువదు. ఈన్యాయము-బృహదారణ్యకోపనిషత్తు ౪-౪-3 లోఁ జెప్పఁబడినది. “త ద్యథా తృణజలూకా తృణ స్వాంతం గత్వా అన్య మాక్రమ మాక్ర మ్యాత్తాన ముపసంహర త్యేన మేవాయ మాత్తేదం శరీరం నిహ త్యావిద్యాం గమయిత్వా అన్యమాక్రమ మాక్ర మ్యాత్తాన ముపసంహరతి”

2. సూణానిఖననన్యాయము.

సూణా=స్తంభము, రాట-నిఖననము=పాతలుట—

మన మొక వందిరిరాటను బాటినపు డది దృఢముగా నున్న

దో లేదో యని పరీక్షించుటకు దానిని నాలుగువైపుల నూపి చూతుము. అట్లే మన మొకమరుష్యుని యిష్టానిష్టములను గనుఁగొనుటకు దానికున్న సాధక బాధకములను జెప్పి వానిసమ్మతిని స్థిరపఱచెదము. ఈ న్యాయము, శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యములో ౨-౧-౩౪ నుదాహరింపఁబడినది. “పునశ్చ జరాజన్మాదిహేతుత్వ మిశ్వర స్యాక్షివ్యతే నూదాని ఖనఃన్యాయేన క్రతిష్ఠాత స్యాన్ధస్య దృఢీరణాయ.”

౮. సింహవలోకనన్యాయము.

సింహ మరణ్యములో నాహారార్థమై యొకజాతువును వధియించి తనకుఁ బ్రతిస్పర్ధి యగు మఱి యొకమృగ మేదైన వచ్చుచున్నదేమో యని వెనుకకుఁ జూచుట దానికలవాటు. అట్లే యొకపద్యమందుఁగాని శ్లోకమందుఁ గాని కొనచున్న పదము పద్యాదియందుఁ గాని శ్లోకాదియందుఁ గాని యున్నపదముతో నన్వయించుటకు సింహవలోకన మని పేరు. నిట్లనఁగా-నరససూపాలీయము. 4 ఆశ్వా.

క. మనవేటికి నూతనమా

తనమా యెడఁ బ్రేమ తనకుఁ ద్తక్షితి నచుమా

నను మానక దయ దనరం

దనరంతులు మాని నరసభవు రమ్యవే.

ఈపద్యమగు కొన నున్న “రమ్యవే” అనుపదము, మొదటనున్న “మనవేటికి” అనుపదముతో నన్వయించుచున్నది.

ఈన్యాయము ఆచార్యహేనుచంద్రుని పరిశిష్టపర్వములో ౧-౬-౩ నిట్లు ప్రయోగింపఁబడినది. “సింహవలోకనన్యాయే సాలీభః శ్మశ్రతే జసా, ప్రత్యక్షా నివ సోఽద్రాక్షీత్ తా నమాత్యా న్సుతద్వివః”.

౯. కాకాక్షిగోళకన్యాయము.

దీనినే తటచుగా “కాకాక్షిన్యాయ” మందురు. కాకి కొక్కటే కన్నుని లోకు లనుకొందురు, గాని, యది కాదు. దాని కొక్కటియే నేత్రగోళము (కన్నుగ్రుడ్డు). అది దాని యవసరమునుబట్టి రెండువైపులకుఁ దిరుగును.

అట్లే యొకశ్లోకముం దొకపదము వెనుకపదముతోను ముందు పదముతోను నన్వయించినపు డది కాకాక్షిన్యాయముగా నన్వయించుచున్న దని వ్యాఖ్యాతలు వ్యవహరింతురు. ఎట్లనగా; “ద్వీపోఽస్త్రియామస్తరీకః” అని యమరము. ఇచట “అస్త్రియా” అను పదము ద్వీపశబ్దముతోను, అస్తరీపశబ్దముతోడను నన్వయించుచున్నది.

౧౦. గడ్డలికాప్రవాహన్యాయము.

గడ్డలికా=గొట్టె—గొట్టెలమంద పోవుచుండఁగా మార్గమధ్యమం దొకనది ప్రవహించుటను జూచి దానియొద్దను గొట్టె లన్నియును గొంతసేపు నిలువఁబడి కొన కొక గొట్టె దాటుటను జూచి మందలోని గొట్టె లన్నియును దానివెనుకనే పోవును. అరితిగా లోకములో నొకఁడు మంచిపనిని గాని చెడ్డపనిని గాని చేసినచో దక్షిణవా రందఱు, గతానుగతికముగా వానినే యనుసరింతురు.

ఈశబ్దమునకు నాలుగురూపములు కానవచ్చుచున్నవి. ౧. గడ్డలికా.

౨. గడ్డలికా. ౩. గడ్డలికా. ౪. గడ్డలికా—నినిలో నది శుద్ధరూపమో నిశ్చయము గాఁ దెలియదు.

ఈన్యాయము కావ్యక్రదీపాష్టమోల్లాసప్రచారంభమును ౩౨౭పుట “గడ్డలికా మేషీ కాచి దేకా కేవచి దేతునా పురోగచ్ఛతి ఇతరాసు వి నైవ గమి త్రవిచారం తా మనుగచ్ఛన్తి”

౧౧. గుడజిహ్వకాన్యాయము.

తలిదండ్రులు మారు త్రాగ నని యల్లచేయు బాలుని నాలుక పైని ముందు బెల్లమును రాని పిదప మారును త్రాగింతురు. అట్లే యజ్ఞాదికర్తలు చేయుట కష్ట మని తలచి వానిలోఁ బ్రవర్తించని పురుషుని వేదము “అక్షయ్యో హి చాతుర్తాస్యయాజివ స్సంకృతం భవతి” (చాతుర్తాస్యయాజిమొక్క పుణ్య మక్షయము) అను ప్రవోచనావాక్యము చేఁ గర్తయందుఁ బురుషుని బ్రవర్తించఁజేయును. ఈన్యాయము కావ్యప్రదీపిక—2వ పుటలో వివరింపఁబడినది. “యే సుకుమారమతయోఽ

తిసుఖస్వభావా రాజకుమారాదయో నీరసే నీతిశాస్త్రే ప్రవర్తయితు
మశక్యాస్తాన్తావ్యం కాస్తేన సరసతాపాదనే నాభిముఖ కృత్యో
వదేశం గ్రాహయతి గుడజహ్నికయా శిశూ నివాపధమ్"-యథాహుః-
స్వాదుకావ్య రసోన్మిత్రం వాక్యార్థ ముకభుజ్జితే-ప్రథమాలీఢనుధవః
పిబన్తి కటుభేషజమ్.

౧౨. గోబలీవర్దన్యాయము.

"ఉత్తా భద్రో బలీవర్ద ఋషభో వృషభో వృషః అనన్వాక్ సా
రభేయీ గాః" అని యమరనిఘంటువు. ఈశబ్దము లన్నియు వృషభపర్యా
యములు. గామానయ, బలీవర్దంచానయ (గోవును గొనితెమ్ము, బలీవర్ద
మును దెమ్ము) గోవదముచేతనే "ఎద్దు" అని యర్థ మగుచుండగా బలీ
వర్దశబ్ద మేలగి అంటే-బలీవర్దపదము మర్దమృత్వమును (లొంగనియెద్దు)
అని తెలియఁజేయుటచే నది సఫల మగుచున్నది. బ్రాహ్మణపరివ్రాజక
న్యాయము- బ్రాహ్మణపసిష్ఠన్యాయము- దీనితో సమానము లే.

౧౩. ఘట్టకుటీప్రభాతన్యాయము.

ఘట్ట="హస్తీలు" కుటీ=పాక, గాటీపాక, మెట్టుపాక—ఒకబండి
వాడు తనబండికి "హస్తీలు" తప్పించుకొనవలె నని దురూహచే మఱి
యొక దారిలో బుడిచి దోలి దారి తప్పి తిరిగి తిరిగి కొనకుఁ బ్రభాతస
మయమునకు, ఆమెట్టుపాక దగ్గఱకు వచ్చెను. మెట్టువాడు ఏనిదగ్గఱ
సొమ్ము వసూలుచేసెను. సొమ్మిచ్చుకొనెను. ఎడకుఁ దనకు రాత్రియం
తయు శ్రమ కలిగెను. తనయిష్టము సిద్ధిపలేదు. ఇష్టసిద్ధ్యలభము దీని
తాత్పర్యము. ఈన్యాయము మాధవాచార్యవరచితి సర్వదర్శనసంగ్ర
హమందిట్లు చెప్పుబడినది. "నను స్ఫోటవాచకతాకక్షేపి ప్రాగు క్తవికల్ప
ప్రసరేణ ఘట్టకుటీప్రభాతాయిత మితిచే తదేత న్ననోరాజ్యవిజృంభణం
వైషమ్యసమ్భవాత్."

౧౪. ఘుణాక్షరన్యాయము.

ఘుణ మనఁగాఁ బురుగు, దానిచేఁ దొలవఁబడిన యక్షరము-పురు
గులు కట్టలమీఁదఁ బుస్తకములమీఁదఁ దొలిచినగీతలు యాదృచ్ఛిక

ముగా మకారాదివర్ణములను బోలియుండును. తెలుగులో దీనిని “గ్రుడ్డి గుట్టపుతాపు” అని వ్యవహరింతురు. వర్ణమానుడు గణరత్నమహాదధిలో దీని నిల్లు వివరించెను. 3-౧౯-గి. ఘణోల్లిరణ త్తథంది న్నిష్పన్న మక్షరం ఘణాక్షరం । తదివ య దకుశలేన దైవా న్నిష్పద్యతే తత్ ఘణాక్షరీయకమ్.

౧౧. ఖ లేకపోతన్యాయము.

“పృథ్వా యువానః శిశవః కపోతాః ఖ లే యథామీ యగప త్న త్తని తదైవ సర్వే యగపత్నవార్థాః షరస్పరే కాన్వయినోధవన్తి”. ముసలివి, పడుచువి, పిల్లలు న్ముస నానావిధకపోతము లన్నియు నొక్కమాటాకకళ్ళములో గింజ లేఱుకొని తినుటకు దిగును. అట్లే పదార్థముల కన్నింటికీ నెదట నొక్కమాటవ్వయుము సుధవిచునో యచట నీన్యాయము ప్రవర్తించును. ఈన్యాయము సాహిత్యదర్శనము ౭౩: కారికలో నున్నది.

“సముచ్చయో య మేకస్త్రి స్త్రీతి కార్యస్య సాధకే ।

ఖ లేకపోతికాన్యాయా తత్తరస్స్య త్వరోపిచేత్.”

౧౬. స్థాలీపులాకన్యాయము.

స్థాలీ=పండుకొనుపాత్ర. పులాక=పులగము. పాత్రయు దుడికిన యన్నములో నొకమెతుకును బట్టిచూడఁగా నన్న మంతయు నుడికినదియు లేనిదియుఁ దెలియును. అరీతిగా నేవిషయముదైనను, ఏకదేశమును బరీక్షించి యంతయు సరిగా నున్నది, లేనిది, తెలిసికొనుట. పతంజలి మహాభాష్యములో ౧-౪ ౨౩. “పర్యాప్తో హ్యేకః పులాకః స్థాల్యా ని దర్శనాయ”. కాబరభాష్యమందు- “లింగస్య పూర్వవత్త్వా చ్ఛేదనా శబ్దసామాన్యా దేకేనాపి నిరూప్యేత యథా స్థాలీపులాకేన.”

౧౭. సూచీకటాహన్యాయము.

సూచీ=సూది. కటాహ=కాగు. సూది, యల్పాయాసముతో నల్పకాలములోఁ జేయుఁబడును. కటాహ మట్లు కాదు. బహుప్రయాస సాధ్యము. చాలకాలము పట్టును.

చిన్న పని పెద్దపని యొకమాటు లేటస్థించినపుడు మొదటఁ జిన్న పనిని జేసి పిదపఁ బెద్దపనిని నిర్వహించుటకుఁ బ్రయత్నింపవలె ననువిషయము నీన్యాయము తెలుపుచున్నది. కావ్యప్రదీపము చతుర్థోల్లాసప్రారంభమందు- ౬౬ పుట "లక్షణామూలవ్యంజనాయాః ప్రాక్షిరూపణాత్ ప్రావృత్తికం క్రమ ముపాదాయ సూచీటాహన్యాయేన వా ప్రథమ మాద్య ముద్దిశ్య విభజతే."

౧౮. బిల్వఖిల్వాటన్యాయము.

బిల్వము=మారేడువండు- ఖిల్వాట=బట్టతలవాడు- బట్టతలవాడు, ఎడచేఁ దపింపఁజేయఁబడినవాడై మారేడుచెట్టునీడకుఁబోగా దానివండు వానినెత్తిపై నాకస్తికముగాఁ బడుటచేఁ దలవగిలినది. భాగ్యహీనుఁ డెచ్చటికిఁ బోయినను నానదలు వానిని వెంటబడించును.

౧౯. సప్తశ్వదగరథన్యాయము.

ఇద్దఱుపురుషులు రెండురథములతో నొకగ్రామమునకుఁ బోయి రథములనుండి గుఱ్ఱములను విప్పివేసి గుఱ్ఱముల నొకచోటఁ గట్టి రథములను మఱియొకచోటఁ బెట్టి యొద్దిత్రునియింటికిఁ బోయి సంభాషించుచుండిరి. అంతలో దైవికముగా నాగ్రామభాగ మగ్నిచే దహింపఁబడెను. ఒకని గుఱ్ఱములు మఱియొకనిరథము దహింపఁబడెను. అపుడు వారిరువురు నన్యోన్యాయాకాంక్షచే నొకరథమును జేసికొని యిష్టదేశమునకు పోయిరి.

విధి, అర్థవాదము నని వేదము రెండువిధములు. కర్మలను విధించు వాక్యములు విధివాక్యములు- జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత- చిత్రయా వశుకామః- ఇత్యాదులు- విధిని స్తుతించువాక్యము లర్థవాదవాక్యములు. విధ్యర్థవాదములు రెండును గలిసి యేకవాక్యతాపన్నములై కర్మ నిర్వర్తించుట కుపయోగించును. పూర్వోక్త మైనన్యాయ మిచటఁ బ్రవృత్తించుచున్నది. ఈన్యాయము మిక్కిలి ప్రాచీన మైనది. పాణినిసూత్రమునకు ౧.౧-౧౦ వార్తికములో "సప్రయోగే నా సప్తశ్వదగరథవత్" అని చెప్పఁబడినది.

౨౦. దేహశ్చీదత్రదీపన్యాయము.

దేహశ్చీ=గడప- గడపలో నుంచినదీప మింటిలోనికి బైకిఁగూడ వెలుగు నిచ్చును. ఏకకాలముండు రెండుపనులను జేయువస్తువును దెలియజేయు నీన్యాయము- ౧౨-౧-౩ జైమినిసూత్రమునకు శబరస్వామి రచించిన భాష్యములో “యథా ప్రాసాదే శృతః ప్రదీపః సన్నిధానా ద్రాజమార్గే పుష్పకరోశి.” ఈన్యాయము “కాకాక్షి గోళకన్యాయము”-తోడను “బామాత్రర్థం శ్రవితస్య సూపాదే రతిధ్యుపకారకత్వమ్”-అను న్యాయముతోడను సరిగానున్నది.

౨౧. పాటచ్చరల్పశ్చే వేత్తని యామికజాగరణన్యాయము.

పాటచ్చర=దొంగ, ల్పశ్చే=అపహృతము-యామిక=పారావాద.

ఇల్లు దొంగ దోచుకొని పోయినవెనుక పారాయిచ్చువాఁడు మేలుకొనుట. కార్యము నశించినపిమ్మట దానికిఁ బ్రతీకారము చేయుట. “దొంగలు చొచ్చిన యాటుమాసములకుఁ గుళ్ళముజిగినది; “గతజల సేతుబంధనము” నీన్యాయముతో సమానముగా నున్నది. ఈన్యాయము శ్రీహర్షుఁడు వ్రాసినఖండఖండభాష్యములో ౪గి. ౪ పుటలో నిట్లుదాహరింపఁబడినది. “ప్రయోజనానుకయుక్తే కాలే తస్య స్వరూపతోఽవస్థానం పాటచ్చర ల్పశ్చే వేత్తని యామికజాగరణవృత్తాంత మచుహరతి”.

౨౨. పిష్టవేషణన్యాయము.

పిష్టవేషణము=నూజినదేనూటుట, చెప్పినదే చెప్పుట. ౯-౨-౩ జైమినిసూత్రమునకు శాబరభాష్యము. “సహ స్నిగ్ధ స్య స్నేహనం శక్యం కర్తు పిష్టస్య వా వేషణమ్.”

౨౩. ప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయము.

ముఖ్యవీరుని వధించినచోఁ దక్కినవా రందఱు ములభముగా స్వాధీన మగుదురు- ౧-౪-౨౦ బ్రహ్మసూత్రములకు శంకరభాష్యము- “ప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయే నాతిదిశతి ఏతేష ప్రధానకారణవాదప్రతిషేధన్యాయకలాపేన సర్వేఽన్వాదికారణవాదా అపి ప్రతిషిద్ధతయా న్యభ్యుతా వేదితవ్యాః.

౨౮. బీజాఙ్గురన్యాయము.

బీజము లేకుండ సంకుర ముండకు. అకురము లేక బీజ ముండకు. ఎచ్చట నిట్లు కరస్పరకార్యకారణభావమో యచ్చట నీన్యాయము ప్రవర్తించును. బీజాకురప్రవాహ మనాది.

ఈన్యాయము- ౨-౧-౩౬ సూ. బ్రహ్మసూత్రభాష్యములో వక్కానికబడినది. “న చ కర్తాస్తరేణ శరీరం సమ్భవతి. న చ శరీర మస్తరేణ కర్తృసమ్భవ తీతి | ఇతరేతరాశ్ర ముత్పత్త్యనన్యః | అనాదిత్వేన బీజాఙ్గురన్యాయే నోపపత్తే ర్మకిశ్చిద్దోషో భవతి.”

౨౯. భక్షి తేపి లశునే న శాస్త్రో వ్యాధిః-

నిషిద్ధవస్తు వగునుల్లిని భక్షించినను రోగము నిమ్మలించలేదు. అనగా సకార్య మొనర్చినను లాభమును బొందలే దనుట. ఈన్యాయము వేదాంతసారము మొదటిశ్లోకము దన్నది. “నను భక్షి తేపి లశునే న శాస్త్రో వ్యాధి రితి న్యాయేన ప్రకల్పస్యా ధిష్ఠాన వ్యతిరిక్తత యా ప్రతియమానత్వా కథ మద్వైతసిద్ధి రి త్యాశక్త్యాం తృణీశుర్వ న్నాహ | అ భిణ్ణ మితి.”

౩౦. తక్రకొణ్డిన్యాయము.

విశేషశాస్త్రముచే సామాన్యశాస్త్రమునకు బాధయం దీన్యాయము ప్రవర్తించును. బ్రాహ్మణులకుఁ బెనుఁగు వేయుము- కొండిన్యూనికి మజ్జిక వేయుము ఇందువలన, కొండిన్యూడు కూడ బ్రాహ్మణుఁ డని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈన్యాయము బృహదారణ్యకవారికములో ౧-౬-౨౧, పుట ౮౮౧) అభిషేకబ్రహ్మ భేద నిషేధిత్వేపి నభేదస్య శూన్యతా సర్వత్ర ప్రాప్తస్య కారణే నిషేధాచ్ఛేదో దధి దీయతామి త్యర్థోపాధా ప్రాప్తస్య దధ్నుః తక్రం కొణ్డిన్యాయేతి కొణ్డిన్యే నిషేధేఽ ప్యశూన్యతా వదిత్యాశక్త్యాహ తక్రేతి.

౩౧. కల్గిన్యాయము.

ఒక సొట్టవాఁ డొక గ్రుడ్డివాఁడు నొకనాటిరాత్రి దైవికముగా నొకసత్రముందుఁ గలిసిరి. మఱుచటిదినమం దుదయమున స్వగ్రామము నకుఁబోవఁదలంచి సొట్టవాఁడంధునిభుజముపై నెక్కివాని నిటునడుపుమటు

నడుపు మని ప్రవర్తింపఁజేయుఁగాఁ గొన కుభయులు స్వగ్రామమును జేరిరి. ఇట్లు ప్రస్తుతిహూయ్యఁడు చేతఁడును నగుపురుషుఁడచేతనము వికరించునదియు నగుప్రకృతి నధిష్ఠింపఁగా జగత్సృష్టి జరుగుచున్న దని సాంఖ్యసిద్ధాంతము. “పురుషస్య దర్శవార్థం కైవల్యార్థం తథా ప్రధానస్య! పజ్జన్తస్య చుభయోరపి సంయోగస్తత్కృతస్సంగః” (అంధ వంగు సంయోగమువలె బ్రకృతిపురుషసంయోగముచే జగత్సృష్టి నిర్వహింపఁబడుచున్నది)

౨౮. చంద్రచంద్రికాన్యాయము.

ఈన్యాయ మకృతస్పృహము లైన రౌదువస్తువులను దెలియఁజేయును. చంద్రుఁడును వెన్నెల యొకదాని నొకటి విడిచి యుండదు. ఇది యానందగిరి వ్రాసిన శ.శరవిజయములో ౧౨౪ పుటలో నున్నది. “అత స్సర్వజేవకారణస్య రుద్రస్య యా శక్తిః చంద్రచంద్రికాన్యాయేన తదుద్బోధయాపిణీ స్వాధీనవల్లభేతి ప్రసిద్ధా సైవ భవానీ”.

౨౯. చౌరావరాధా న్త్యాగవ్యవిగ్రహన్యాయము.

పురాణము దిట్లు చెప్పఁబడియున్నది. దొంగలకు బట్టుకొనుటకుఁ దిరుగుచున్న రాజభటులు చూడవ్యభుషిసమీపమం దున్నయాచౌరులను ఋషితోఁగూడఁ దీసికొనిపోయి రాజున కొప్పగించిరి. రాజు ఋషితోఁగూడ దొంగలకు శూలారోపణశిక్ష విధించెను. కాని యంతలో రాజతఁడు మహర్షియని తెలిసికొని స్వావరాధమునుక్షమింపు మని వేడుకొని యతనిని విడిపించెను. అంతట నాఋషి యమునియొద్దకుఁ బోయి నా కిట్టికూరశిక్ష విధింపఁబడుటకు నే నేమిపాపముఁ జేసితి నని యడిగెను. అందులకు యముఁడు “బాల్యావస్థలో నీవు తూనిఁగలను బట్టుకొని వానికిఁ జేపురుపులను గ్రుచ్చి హింసించితివి గావున నీ విట్టి కూరశిక్షకుఁ బాలివి” అని చెప్పెను. అందు కాఋషి కుపితుఁడై కైశవదశయందుఁ బిల్లలు చేసినపుణ్యపాపములకుఁ దలిదండ్రులు బాధ్యులుగాని పిల్లలు కారను ధర్మనూత్తుము నీకుఁ దెలియలేదు గనుక నీ వీవదభి కనర్హుఁడవు. నీవు శూద్రయోని బుట్టు మని శపింపఁగా నతఁడు విషురుఁడై పుట్ట నని పురాణకథ.

దుష్టులతోఁ జేరిననుజనుల కనర్థము నాటిల్లుచు.

ఈన్యాయము సోదర్శన సాగ్రహమందుఁ బూర్ణప్రజ్ఞాదర్శనము ౭౩ పుటలో నిట్లు దాహరింపఁబడినది. “తస్మాత్తు భేదరత్యక్షం సుత్ర సర మితి చేత్తిం వస్తుస్వరూపభేదవాదినం త్రతి ఇమాని దూషణాని యదుచ్యస్తే కిం వా ధర్మభేదవాదినం త్రతి ప్రథమే చారాపరాధా న్నాన్త్యన్యనిగ్రహన్యాయాపాతః”.

౩౦. ఛత్రిన్యాయము.

కదినుండి పోవుచుండఁగా వారిలో నై మగునికి మాత్రమే గొడుగులుండి తక్కినయముమగునికి గొడుగులు లేకపోయినను, అదిగో గొడుగులవారు పోవుచున్నారని వ్యవహరింతురు. ఈన్యాయము- కఠోపనిషత్తు- తృతీయవల్లీకథమమంత్రము- “ఋతం పిబన్తా సుకృతస్య లోకే గుహం ప్రవిష్టా షరమేకరాథే” అయిదానికి శంకరాచార్యులవారు వ్రాసిన వ్యాఖ్యానములోఁ జక్కగా నమరి యున్నది. “ఋతం పిబన్తా వితి” “ఏకస్తత్ర- ఋతం కర్తృఫలం పిబతి భుక్తే నేతరః తథాపి పాతృసహృదాత్ పిబన్తా విత్యుచ్యతే ఛత్రిన్యాయేన” ఈ సుకృతమే శ్వేతాశ్వతరోపనిష చ్చత్తర్థాధ్యాయములో మఱియొకస్రూతిచేతఁ జెప్పబడినది.

“ద్వా సుకన్తా సయజౌ సఖాయా సమానం వృక్షం వాఽపస్వజాతే తయో రన్యః పిప్పలం స్వా ద్వత్తి అనత్నన్ననోఽభిచాకశీతి”

౩౧. సుదోహనుదన్యాయము.

అన్యోన్యవాశ్యవాశకభావవివక్షయం దీన్యాయము క్రవర్తించును. తొలి సుదోహనుండు లచనిద్దఱురాక్షసు లొకయప్పురసకొఱకుఁ గల హించి యన్యోన్యతలప్రహారములచే నుభయులు మడిసిరి. సాంఖ్యతత్త్వకొముది ౧౩ “నను పరస్పరవిరోధశీలాగుణా సున్దోపమవప్త త్పరస్పరంధ్వంసస్త ఇత్యేవ యుక్తం ప్రాగేవ తేషా మేకక్రియా కర్మతాయాః.”

౩౨. దండాపూషికన్యాయము.

దండము- అప్పుములు. అప్పుములు మూట గట్టి దండమునకు వ్రేలఁదీయుఁగా అప్పుములమూట లేచు సరేగదా, దండముకూడఁ గొంకఁబడియున్నది. కఠినమైన దండము కొఱికివేసిన యెలుకలకు మెత్తని

యప్పుములమూట భక్షించుట యాశ్చర్యమా" ఇది కైములికన్యాయమువంటిదే.

"పర్వతముల నన్నముగాఁ దినఁగల బావగానికి తలుపు లప్పడముల క్రింద నాఁగవు." "తల్లి చెవులు ద్రొచినవానికి పినతల్లి చెవులు బీటపు వ్వులు కావు." తెనుఁగులో నీరెఱుస సామెతలు దీనితో సమముగా నున్నవి. కావ్యార్థాపత్త్యలంకారము కైములికన్యాయసిద్ధము.

33. న హి కఠోరకణ్ఠీరవస్య కురజ్జశాబకః ప్రతిభతో భవతి.

పూర్ణముగాఁ బెరిగినసింహమునకు లేడిపిల్ల శత్రువు కానేరదు. బలహీనుఁడు బలవంతు నెదిరింపఁజాలఁడు. ఈన్యాయము సర్వదర్శన సంగ్రహములో నక్షపాదోపన్యాసములో నున్నది. "న హి వరీక్షా క్షమ మ్మాత్యతే న హి కఠోరకణ్ఠీరవస్య కురజ్జశాబకః ప్రతిభతో భవతి."

3౪. న హి ఖదిరగోచరే పరశౌ పలాశే ద్వైధీభావో భవతి.

గొడ్డలి చంద్రచెట్టును నటకు మండఁగా మోహగుచెట్టును భేదింపలేకు. రెండువను లేకాలముగు జరగ వని దీనితాత్పర్యము. ఈన్యాయము యోగభాష్యటీకలో నున్నది. "నను పురుషవర్తీ బోధః కథం చిత్తగతాయాః వృత్తేః ఫలం- న హి ఖదిరగోచర వ్యాపానేన పరశునా పలాశే ద్విదాక్రియత ఇతి."

35. కూపఖానకన్యాయము.

కూపఖానకుఁడు=నూతిని ద్రవ్యవాఁడు. నూతిని ద్రవ్యకూలి వాఁడు తనశరీరమున కంటుకొన్న బురద నానూతిలో నూరిన నీళ చేతనే కడిగికొని శుద్ధుఁ డగును. అట్లే తత్తద్విగ్రహవచ్చిన్న సర్వేశ్వరభేదబుద్ధి వలనఁ బొడమిన దోషము తత్తదుపాసనాజ్యనుకృతముహిమచే సమూలముగా నెఱిచును.

పతంజలివ్యాకరణమహాభాష్యము- పశ్చేశాహ్నికమం దీన్యాయ మిట్లు ప్రశంసించఁబడెను. "కిం పున శ్శబ్దస్య జ్ఞానే ధర్మః అహోస్వ త్ర యోగే ఇతిబహుభా మీమాంసా ముద్భావ్య పున స్తుష్యతు దుర్జన ఇతిన్యాయేన అపశబ్దజ్ఞానస్య వికరీతత్వమాత్రేణ అధర్మసాధనత్వ మభ్యుపగమ్యాపి సమాధానా న్తర ముక్తం కూపఖానకీన దేత ద్భవిష్యతి కూ

వఖానకః కూపం ఖనన్ యద్యపి మృదాసాంసుభి శ్చావకీర్ణో భవతి సా
పు సంజాతాసు తత ఏవ తద్గుణమాసాదయతి యేన సచ దోషోనిర్హన్య
తే భూయసా చాభ్యుదయేన యోగో భవతి."

౩౬. భిక్షుపాదప్రసరణన్యాయము.

ఒకనన్నాస్తి యన్నవస్త్రాదులను సంపాదించుకొనుట కొకధనము.
తుని యింటిలోఁ బ్రవేశించి మెల్లగా నాగృహస్థునిపరిచయము సంపా
దించి క్రమముగాఁ దనయిష్టలాభములను బొందును. అట్లే బుద్ధిగుంతుఁ
డొకచోటఁ బ్రవేశించి క్రమముగా నందఱు పరిచయమును సంపాదించి
తనవసులను నెఱవేర్చుకొనును. వేదాంతదేశికులవారి తత్త్వముక్తాకలాప
ములో ౨గిర పుటలో నీన్యాయ మున్నది. "అస్త్యేవ మితిచే న్నభిక్షు
పాదప్రసరణన్యాయేన నిశ్శ్వరవాదావతారా దతః క్రోధావశ్యంభావా
దీశ్వరస్యాపి దుఃఖావశ్యంభావః."

౩౭. కూపయంత్రఘటికాన్యాయము.

నూతిలో మోటను బెట్టి యెడచే దోడింపఁగా నొకనూ
క్రిందికిఁ బోవును. మఱియొకటి నీళ్లుతీసికొని పైకివచ్చును. సంసారము
దుఃసూడ నీరీతిగా క్రిందికి మీఁదికిఁ బోవుచు ననేకగుర్దశలను మనుష్యు
లొందుచుండును. ఈన్యాయము సంసారస్థితిని దెలియఁజేయుచున్నది.
మృచ్ఛకటిక కదియవయంకములో నున్న ౬౦ వ శ్లోకములో నీన్యాయ
ము చెప్పఁబడియున్నది.

"కాంశ్చి త్తు చ్చయతి ప్రపూరయతి వా కాంశ్చిన్న య త్యున్నతి.
కాంశ్చి త్పాతవిధౌ కరోతి చ పునః కాంశ్చిత్తరో త్యాకులాన్
అన్యోన్యం ప్రతిపక్షసంతతి మిమాం లోకస్థితిం బోధయ
న్నేష క్రీడతి కూపయంత్రఘటికాన్యాయప్రసక్తో విధిః"

౩౮. శాఖాచంద్రన్యాయము.

చెట్టుకొమ్మలమధ్య నున్నచంద్రుఁడు ఆకాశమందు చంద్రునివలె
మేఘము నడచుచుండఁగా నొకబాఁకుఁడు చూచి భ్రాంతిచే జంద్రుఁడు
నడచుచున్నాడని తలంచును. అట్లు డొకవృద్ధు వాని నొకచెట్టుక్రింది
దీసికొనిపోయి రెండుకొమ్మలమధ్యను స్థిరముగా నున్నట్లు చంద్రు
జూపి వానిభ్రాంతి నివారించును.

౩౯. క్షీరం విహః సూర్యోచకగ్రస్తః సావీరరుది మనుభవతి.

అర్యోచకగ్రస్తః = ప్రతివస్తువునందును ననుదిగలవాఁడు - సావీరం = బియ్యపుకడుగు.

ప్రతివస్తువునందు ననుది గలవాఁడు పాలువిడిచి కడుగునీళ్లయందు దానక్కుఁ డగును. ఈన్యాయము సర్వదర్శనసంగ్రహములో నక్షపాద ప్రకరణము ముదాహరింపఁబడినది. “నను సుఖాభివ్యక్తి ర్ముక్తి రితి వక్షం వరిత్యజ్య దుఃఖనివృత్తి రేవ ముక్తి రితి స్వీకారః క్షీరం విహః సూర్యోచకగ్రస్తస్య సావీరరుది మనుభవ తీతి త దేత న్నాటకవక్షవతితం త్వద్య చ ఇ త్యుపేక్ష్యతే”

౪౦. కూపమందూకన్యాయము.

మహాజనశ్శాఘసీయ మైన యొక వదార్థముయొక్క గొప్పతనమును మూర్ఖుఁ డెఱుంగఁజాలఁడు.

Home keeping youth have ever homily wits.—
Two gentlemen of Verona.

ప్రసన్న రాఘవములో నీన్యాయ ముదాహరింపఁబడినది. “కథం మామపి దశదిగ్విలాసినిక ర్ణపూరీకృతక్షీరిపల్లవం త్రిభువనవీర నామధేయం కూపమందూక ఇవ సాగర మవిభ్యాత మపదిశసి-ఉపమితి భావప్రచుచ ము- ౮౨౮ పుట.

“యో న నిర్గత్య నిశ్చేషాం విలోకయతి మేదిసిమ్

అనేకాదృశ్యవృత్తాంతా న స నరః కూపదర్శకః”

౪౧. కాకదంతపరీక్షాన్యాయము.

ఈన్యాయము వర్ణనమైన పనిని దెలియఁజేయుటకుఁ బ్రవర్తించు ను. కఠోపనిషత్తులో- “నచిక్షేతో మరణం మానుప్రాక్షిః” అనుమంత్ర వ్యాఖ్యానములో శంకరాచార్యులవారీన్యాయమును వాచకచేసిరి. “నచిక్షేతో మరణం మరణసంబంధం ప్రశ్నం ప్రేత్యా స్తి నాస్తీతి కాకదంతపరీక్షాయాపా మానుప్రాక్షిః”.

౪౨. ఒకవృత్తగతఫలద్యమన్యాయము.

ఒకతొడిమకు రెండువండ్లు వ్రేలాడుట. ఒకశబ్దమునకు రెండు ధర్మములు. దీనిని బహుళముగా నాలంకారికులు వాడిరి. దండి కావ్యాదర్శ

ము ౨. ౩౧౦ కారిక వ్యాఖ్యానమును జూడుడు. శిష్యుని మనోకాఢ మేకరూపాన్నితం వచః లేదభిన్నవదం భిన్నవదప్రాయ మితి ద్విధా.

శ్లో. ఆసా వ్రదయ మాయాధః కాన్తిమాన్ రక్తమణులః రాజా హరణిలోకస్య హృదయంహృదుః కరైః - కావ్యప్రదీపనవమోల్లాసమూ దు- "వాచ్యప్రభేదభిన్నా య ద్యగవద్భాషణస్పృశః శిష్యన్తి శబ్దాః శ్లేషోఽసా వక్షరాదిభి రష్టధా" ఈకారికా వ్యాఖ్యానమందు- "అక్షరా దిభి రితి వర్ణ వదలిజ్ఞ భాషాస్కృతిప్రత్యయవిభక్తివచనభేదాదష్టధాశ్లేష ఇశ్యర్థః.

౪౩. కాకతాళీయన్యాయము.

కాకి తాటిచెట్టుమీద వ్రాలినది. అక్షణమందే తాటికుడు వడి దానితల కగిలినది. ౫-౩.౧౦౩ పాణినిసూత్రముపై కాళికావృత్తిలో "కాకతాళీయము, అజాకృపాణీయము, అంధకవర్తకీయము, ఈమూఁడును సమానార ము లని. ఆత్మర్కితోపనతిము, కాకాగమనము, యాదృద్భి కము- తాళిఫలకతనము, ఆలే

౪౪. అజాకృపాణీయన్యాయము.

అజా=మేఁక-కృపాణ= కత్తి. ఆక స్థికముగా మేఁకమీఁదఁ గత్తివ డఁగా మేఁకీ.క తెగి చచ్చిపోయెను.

ఇది యను గాకతాళీయన్యాయతుల్యమే; కాని దానికిని దీనికి నన్నభేద విది. కాకతాళీయన్యాయ మతర్కితముగా సంభవించిన యిష్టానిష్టలాభములను దెలియఁజేయును- అజాకృపాణీయము కేవలా నిష్టప్రాప్తినివేదనమంపఁ బ్రవర్తించును.

౪౫. అంధగోలాంగూలన్యాయము.

ఒకగుడ్డివాఁ డరగ్యముం దొంటిగా నిస్సహాయుఁ డై తిరుగుచుం డఁగా నొకదుష్టుఁడు వానిని పంచించు దలంచి వానియొద్దకుఁ బోయి "ఓయీ! నీవు పాపము చాలఁ గష్టపడుచున్నావు. నీ కెవ్వరు సహాయులు లేరు. నాతో రమ్ము, నీవుమీగ్రామమునకు సురక్షితముగాఁ బోవునట్లు సాయముఁ జెప్పెద"నని వానిని దీసికొనిపోయి యొక పెం కెయూవుతోకను వానిచేతి కిచ్చి దీనిని గట్టిగాఁ బట్టుకొనుము; ఇది నిన్న నీయంటికిఁ దీసికొనిపోవు నని చెప్పి యభేషముగాఁ జనెను. అంత

నా మంధుఁడు వానిమాటను నమ్మి యయ్యావుతోడఁ బట్టుకొని పోవుచుండఁగా నది దానియిష్టము వచ్చినట్లు మూడు, డొంగలు, గోతులు మొదలగువానిలోని కీడ్చుకొనిపోయి వానిని మృతప్రామునిఁ జేసెను. దుష్టులమాటల నమ్మినవారికి మహామఃఖము సాధించును.

౪౩. న హి నిన్దా నిన్ద్యం నిన్దితు ప్రవర్త తేఽపి తు విధేయం పోతుమ్ —

నింద నింద్య మైవవస్తువును నిందించుటకుఁ బ్రవర్తించును. మఱి మనఁగా, విధేయమును స్తుతించుటకుఁ బ్రవర్తించును. ఎట్లవఁగా; శుభలక్షణలక్షితవిగ్రహవిశిష్టఁ డగునర్చ్యశ్వరునిధ్యారమును స్తుతించుటకుఁ దదితరవిగ్రహవద్భిన్నేశ్వరధ్యార మవశ్యష్ట మని నిందించుట-నిందయును; బ్రయోజనము లేదు. విధేయస్రాశస్త్యమును; దెలియుఁ జేయుటయే ప్రధానము.

౪౪. కి మార్ద్రకఃశిశో వహిత్రచిన్తయా.

అల్ల మమ్ముకొను వర్తకున కోడలనుఁబట్టిచి యాలోచించుటాదులకు- త్సుద్రునికిఁ గొప్పవస్తువుగతో నేమివని?

౪౫. కుతారచ్చేద్యతాం కుర్యా న్ముఖచ్చేద్యం న కణ్డితః-

గొడ్డలితో ఛేదించవలసినదానిని వండితుఁ డైనవాఁడు గోళ తో ఛేదించఁగూడదు. తనకంటె బలవంతుఁడైనశత్రువును సులభముగా జయించఁగల నని తలంచఁగూడదు. -“నో పేక్షణీయం దేవేన తస్మా దేతత్ప్రయోజనమ్! కుతారచ్చేద్యతాం కుర్యా న్ముఖచ్చేద్యం న కణ్డితః.” అని యుపమితీభావప్రపంచము.

౪౬. శతేకంచాశన్వాయము.

వ్యాపకసఃఖ్యలో వ్యాఖ్యసంఖ్య యంతర్భూత మై యుండును. నూలు వ్యాపకసఃఖ్య- ఏబది వ్యాఖ్యసఃఖ్య. సముద్రమాయ నదీసమూహ మంతయు నిమిదియున్నది. సర్వవ్యాపకుఁ డైనవరబ్రహ్మయందు జగత్తంతయు సంతర్భవించియున్నది

౪౭. న హి సుశిక్షితోపి నటవటుః స్వస్థస్థ మధిరోధుఃకుటుః.

ఎంత బాగుగా శిక్షితుఁ డైన నటుఁడను దనఘటముపైఁ దాని క్కలేఁడు, ఎంతబుద్ధిమంతుఁ డైనను దుర్బుటమైనకార్యమును జేయలేఁడు.

గౌ. న హి భిక్షుకా స్స స్తీతి స్థాలో నాధిక్రీయస్తే, న చ
మృగా స్స స్తీతి యవా నోవ్యస్తే.

యాచకులు వత్తు రని వంట మానుకొందురా? మృగములు
చేను భక్షించివేయు నని వ్యవసాయము మానుకొందురా? విఘ్నము
లు వచ్చు నని భయపడి మనము చేయవలసినపనులు మానుకొనడదు.

గౌ. పృశ్చికభియా కలాయమానః ఆశీవిషముభే నివతితః.

తేలువలన భయముచేఁ బాతిపోవుచున్నవాఁడై సర్పముఖమందుఁ
బడెను. ఈన్యాయము న్యాయవార్తికతాత్పర్యటీక గౌ. పుటలో నిట్లు
న్నది. “తథా చ దఃఖపేతో హేయవర్గ స్యాభావా న్నతద్ధానాయా
నేన ఘటితవ్యమ్ నచాఘటమానో హ్యాయం హాతు మ్హ్యతి సోయం
పృశ్చికభియా కలాయమాన ఆశీవిషముభే నివతితః.

గౌ. కాంస్యభోజిన్యాయము.

కంచుపాత్రలో భుజించువాఁడు. ౧౨.౨.౩౪ జై మినిసూత్రము
పైని కాబుభావ్యచు లోనీన్యాయ ముదాహరింపఁబడినది. “కాంస్యభో
జవత్ । తద్యథా । శిష్యస్య కాంస్యపాత్రభోజత్వనియమ ఉపాధ్యాయ
స్యానియమః యః తయో రేకస్తి న్నాత్రే భోజనమాపద్యతేఽముఖ్య
స్యాపి శిష్యస్య ధర్మో నియమ్యేత మాభూ ద్ధర్మలోప ఇతి”.

గౌ. కుడ్యం వినా చిత్రకర్త.

గోడలేని చిత్రకర్త. ఇది శశవిషాదుల్యము. న్యాయముజు
౧౦౩ పుటలోఁ జూపఁడు.

శ్లో. “క్రస్థస్థాధనం నామ నా స్త్యేవ కరమార్థః
తద్ధి కుడ్యం వినా తత్ర చిత్రక క్తేవ లభ్యతే”.

గౌ. కరవిన్యస్యబిల్వన్యాయము.

చేతిలో నున్న మారేడుపండు. ఇది కరతలామలకము వంటిదే.
ఇది సురేశ్వరాచార్యుల వార్తికము చున్నది.

“అతోఽనువేత మేవ త్వం కరవిన్యస్యబిల్వవత్
బ్రహ్మవిజ్ఞానయిష్యామి యద్ జ్ఞానే సర్వవి ద్భవేత్”

౧౬. ఉష్ట్రలగుడన్యాయము.

ఉష్ట్రము=లోటిపిట- లగుడ=నుడుగట్ట- లోటిపిట యేకట్టను మోయుచున్నచో యాకట్టపెట్టి దానిని గొట్టుట- స్వమతముందుఁ బరు లేదూషణములను జెప్పిరో యాదూషణములచేతనే ఇరులమతమును ఖండించుట- ఉష్ట్రలగుడన్యాయము.

౧౭. ఇఘుకారన్యాయము.

ఇఘుకారుడు=బాణములు చేయువాడు- వీడు తనకనియందే బద్ధదీక్షుఁడై యితర మేముముచు గుర్తింపక యుండును.

శ్లో. “ఇఘుకారో నరః కశ్చి దిమా వాస్తకమానసః

నమీపే నాపి గచ్ఛంతం రాజానం నావబుద్ధవాన్”

శాంతిపర్వము ౧౭౮ అ- బ్రహ్మసూత్రము ౩-౨-౧ “ముగ్ధే ర్థస్మత్తిః పరిశేషాత్” అనుదాని భాష్యమును శంకరాచార్యులవారిట్లు వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. “ఇఘుకారన్యాయేన ముగ్ధో భవిష్యతి య ఇఘుకారో జాగ్రద పీ ఘోనక్తమనస్తయా నా న్యా నిష్పయా నీక్షతే”

౧౮. ఆమ్రాన్ కృష్టః కోవిదారా నాచప్తే-

మూవిడిచెట్ల నడిగినఁ గోవిదార (సంపెగ) కృష్టములను జెప్పుచున్నాఁడు. ఒకటి యడిగిన మఱి యొకటి చెప్పుట. “అల్ల మున్నదా? కోమటి యని యడిగిన బెల్ల మున్నదని చెప్పినట్లు.

భామతి ౧-౧-౨౨ సూత్రము. “ఆకాశ స్తల్లి జ్ఞాత్” దీనివ్యాఖ్యానములో “య ద్య ప్యాకాశవదం ప్రధానార్థం త థాపి యత్సృష్టం త దేవ ప్రతిప క్తవ్యం న ఖ ల్వనున్తతః ఆమ్రా స్పృష్టః కోవిదారా నాచప్తే”.

౧౯. ఆమ్రసేకపితృతర్పణన్యాయము.

మూవిడిచెట్లనకు నీరుపోయట పితృదేవతలకుఁ దర్పణముఁ జేయుట- ఒకవనివలన రెండు ఫలములు. మహాభాష్యము- కశ్చ శాహ్నికము- “కథం పున రేకేన యత్సేనోభయం లభ్యం-లభ్య మి త్యాహ | కథం-

ద్విగతా అపి హేతవో భవన్తి- తద్యథా-అమా శ్చ సిక్తాః పితర శ్చ ప్రేణితాః ఇతి”

౬౦. అహిభుక్తైశ్చైవర్తన్యాయము.

అహిభుక్ = నలమందు తినువాడు. కైవర్త = జాలారి వాడు. అహిశేనశబ్దమునకు నలమం దర్థము. “అహిమ్”కు మొదటిరూపము. అహిశబ్దమునకు మాదకద్రవ్యవిశేష సంఘమని కొందఱు నిఘంటుకర్తలు వ్రాసియున్నారు.

తొలి నలమందు తినువాడు డొక డొక నావలోఁబలికి నెక్కును అచ్చట ననేకజను లుండుటను జూచి తాను మార్పుఁజెందుదు నని తలచి తనకాలి కొకత్రాడు కట్టుకొని యోడలోఁ బడించెను. అంత నొక జాలరి వానిని బహిషీంచుట కాత్రాడు విప్పి తనకాలునకుఁ గట్టుకొనెను. ఇంతలో నావ యంతరియొడునకుఁ జేరఁగా వాడు లేచి కాలిత్రాడు లేకుండుటను జూచి “నీవు నే నయిపోతిని- నేను నీ వయితిని” అని కలహింపసాగెను ఈన్యాయ మొకపిచ్చిదెబ్బలాటను దెలియఁజేయును.

౬౧. న హి జాతు పహిజ్ఞురః కుటజబీజా జ్ఞాయతే” (మట్టి మొక్క యంకుడువిత్తువలనఁ బుట్టును.)

చామగింజ పాతి వేయి దోహదములు చేసినను నరిమొక్క పుట్టును. ఎన్నిప్రయత్నములు చేసినను నశక్య మైన జని చేయఁబడదు. భామతిలో “న హి జాతు పహిజ్ఞురః కుటజబీజా జ్ఞాయతే” (మట్టి మొక్క యంకుడువిత్తువలనఁ బుట్టును.)

౬౨. ముఢాశ్చ తోలనన్యాయము.

తోలనము = తూచుట. కప్పలను దెచ్చి తక్కుటఁ బెట్టి తూచుచోయిన నొక్కొక్కటి పాశ్చిపోవును. వికమత్యము లేని మనుష్యులవ్యవహారమందీ (కప్పలతక్కుడ) న్న్యాయము క్రవర్తించును.

౬౩. చర్తతన్తా మహిషీ హన్తి.

ఇచ్చటః జర్తత-తుల్యము, మన్ననప్రసాదిమిత్రము, వచ్చి నది. “చర్తణి దీప్యంతి హన్తి” అన్నట్లు చర్తకజ్జవును జేయుటకు నుగేద

జంపుట- అల్పముకొఱకుఁ బెద్దవస్తువును నశింపఁజేయుట, యను నర్థము దీన్వాయము ప్రవర్తించును. రఘువంశము- ద్వితీయస్కంధలో-దిలీపునితో సింహము చెప్పఁమాట-“అల్పస్య హేతో ర్భహు హేతు మిచ్చన్విచారమూఢః ప్రతిభాసి మే త్వమ్”

౬౪. అంధచటకన్వాయము.

అంధునిచేతిలో నాకస్థికముగాఁ బడినపిచ్చుక సంధుఁడు పట్టుకొనెనని లోకము తలంచును. దైవయోగముచే లభించిన స్వాభీష్టము తన యిష్టదేవతచే నియ్యంబడిన దని వ్యవహరింతురు. ఈన్వాయము ఘుగాక్షరన్వాయమువంటిదే.

౬౫. ఏకం సన్నిత్యతోఽపరం ప్రచ్యవతే-

ఒకగిన్నెలో రఘ్రమున్న దని దానిని మాటించుటకు యత్నించుచుండఁగా మఱియొకచోట నొకముక్క పోయినది. ఇట్లే యొకయింటిని ‘మరమ్మతు’ చేయుచుండఁగా దానిలో మఱి యొకచోట నొకదూలమో వాసమో విడిగిపోవుట, యిత్యాదులయం దీన్వాయము ప్రవర్తించుచున్నది.

౬౬. కైముతికన్వాయము.

కిమ్ + ఉత- ఈరెండును గలవఁగా కిముత-దానిభావము కైముత్యము లేక కైముతికము.

శ్లో. “కైముత్యే నార్థసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తి రివ్యతే
సజిత స్వన్తుభేనేన్దుః కా వార్తా సరసీరుహమ్”

కైముత్యన్వాయముచే నచట వర్థము సిద్ధించుచో దానికిఁ గావ్యార్థావత్త్యలంకార మని పేరు. అప్రసిద్ధఁడైనచంద్రుఁడే నీముఖసౌందర్యముచే జయింపఁబడినపుడు పద్మములసంగతి చెప్పెడి దేము. అనఁగాఁ బద్మములు తిరస్కరింపఁబడిన వని వేతే చెప్పు నేల ? తర్కశాస్త్రము లో నొకయర్థాపత్తి కలదు. అది యనుమానాంతఃసాతి. అది యెట్లనఁగా; ‘పీనో దేవదత్తః దివా న భుంక్తే’ (దేవదత్తుఁ డనువాఁడు బలిసి

యున్నాడు. పగలు భుజించుడు) “పీనత్వా న్య ధారుపపత్వా” రాత్రి భోజనమును మన మూహించుకొనవలెను. ఈయర్థాపత్తినుండి వేటు చేయుటకుఁ గాన్వ్యార్థాపత్తి యని పే రిడితి.

౬౨. అకాలే కృత మకృతం స్యాత్.

యుక్తకాలముందుఁ జేయుఁబడని పని చేయుఁబడనిదియే, యని తలంపఁబడును. ఇది మాధవీయన్యాయమాలావిస్తర మును(౧౧-౧-౧) ఉదాహరింపఁబడినది. “కిం చతుర్థాకరణా దూర్ధ్వం ఆవాహ్యతే క్రియా ప్రయాజేభ్యః పురా నా ద్భ్యః అకాలే కృత మకృతం స్యా దితి న్యాయే నావాహనస్య నిరర్థకత్వాత్.

౬౩. అగ్నిహోత్రన్యాయము.

ప్రాతస్సాయంకాలములయం దగ్ని హోత్రములో నాహుతుల నప్పించి హోమముచేయుట. జైమిని-పూ మీ. ౬.౨. ౨౩-౨౩ సూ. లలో “యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహోతి” అను విధి పూర్ణముగాఁ జర్చింపఁబడినది. గృహస్థుఁడు తాను జీవించి యున్నంతకాలము నగ్ని హోత్రమందు హోమము చేయ వలయు నని పూర్వపక్షి యర్థము నుఁ జెప్పెను బ్రాహ్మణుఁడు తాను గృహస్థాశ్రమముందుఁ బ్రవేశించినది మొదలుకొని యగ్ని హోత్ర హోమమును జేయుచుండవలెను. ఒక దినమందైన విచ్ఛేదమురాఁ గూడదు. ఇది మాన్యుషికి ధర్మము. ఈకర్మయే యజ్ఞమునకు సంగము కాను. అది స్వతంత్రకర్మ.

౬౪. అఙ్గులిదీపికయా ధ్వాంతవిధ్వంసవిధి.

అంగులిపరిమాణము గలదీపముచేఁ జేకట్టిని నశింపఁజేయుట. ఆ సంగఁ జన్మసాధనముచేఁ బెద్దకార్యముచుసాధింపఁదలంచుట. ఆ తత్తత్త్వ వివేకమం దీన్యాయము చూపింపఁబడినది. “న చాస్తాక మివ త వా వ్యత్ర మూక తైవ శరణా సర్వథా వచనవిరోధే హ్యుదాసీనస్య సా శో భతే | న చాత్ర విధా విరోధః క్వదిత్ | న చ త్వ ముదాసీనః ప్రయో జనే ప్రవృత్తత్వాత్ | తస్మా దల మఙ్గులిదీపికయా ధ్వాంతవిధ్వంసనవిధి మనుస్థాయ.

వంచతంత్రములో (2-37) నీయర్థము గలశ్లోక మున్నది.

“సకృద్దృష్టు య స్తి త్రు పు సన్ధాతు మిచ్ఛతి

స మృత్యు మేవ గృహ్లాతి గర్భ మశ్వతరీ యథా”

పుట్టికీ గర్భన్యాయము కూడ నిట్టిదే.

౯౧. వరగోష్ఠీన్యాయము.

వదిమంది యొకచోటఁ గూర్చుండి యొకనికూఁతునకు వరుని నిశ్చయించుటకుఁ జర్చించుట. రఘునాథవర్త యీన్యాయము నిట్లు వివరించెను.

“గోష్ఠి రన్యోన్యవార్తా వరలాభాయ గోష్ఠి ర్వరగోష్ఠి స్తయా మథా
వరవధూబుధూనా మైకమత్యే సతి వివాహరూప మేకం కార్యం
నిష్పాద్యతే త థ త్యర్థః”

౯౨. శతపత్రపత్రశతవేదన్యాయము.

నూఱుతామరాకుల నొక్కదొంతిగాఁ జెట్టి యొకదబ్బసముతో నొక్కమాఱు గుచ్చుట-నూది నూతాకుల కొకదానితరువాత మఱియొకదానికి గుచ్చుకొన్నను గాలనూత్తర మనకుఁ దెలియకపోవుటవలన నొకపత్రమును వలెనె దిగును. ఈన్యాయము కువలయానందములో నున్నది. పుయాలంకారమున కుదాహరణముగా నిచ్చినశ్లోకములో నున్నది.

“బిభ్రాణ హృదయే త్వయా వినిహితం ప్రేమాభిధానం నవం

శల్యం య ద్విదధాతి సా విధురితా సాధో నమాశర్జ్యతామ్

శేతే శువ్యతి తామ్యతి ప్రలవతి ప్రమాయతి ప్రేంభితి

భ్రామ్య త్యుల్లతతి ప్రణశ్యతి గళ త్యున్తార్భతి త్రుట్యతి

అత్ర కాసాం చి త్త్రియాగాం కిం చి త్తాలభేదసమ్భవే పి శతపత్ర

పత్రశతవేదన్యాయేన యాగవద్యం విరహాతిశయన్యోతనార్థం వివ

క్షీత మితి లక్షణానుగతిః”

ఇంతకంటఁ బ్రాచీనతర మైన యుదాహరణ మీన్యాయమునకు శ్లోకవార్తికములో 300 పుటలో నున్నది.

“యత్ప్రదీపప్రభాద్యుక్తం సూక్ష్మకా లోస్తి తత్ర నః
దుర్లక్ష స్తు యథా వేధః పద్మపత్రశతే తథా”

౯౭. అరణ్యరోదనన్యాయము.

అడవిలో నేడ్చుట - నిప్పు ప్రయత్నము - ఇవియును శవోద్య
రనన్యాయమును (శవమునకు నలుగుఁ బెట్టుట) సమానములు. ఇవిగా
రఘునాథవర్త-ఊషరవృష్టిన్యాయము, శ్వపుచ్ఛన్నామనన్యాయము
బధిరకర్ణజాపన్యాయము, అంధదర్పణన్యాయము మొదలగువానిని జెప్పె
ను. ఇవి యన్నియు సమానార్థకములే.

౯౮. అర్థీ సమర్థో విద్వా నధిక్రియతే.

కోటికలవాఁడు, సమర్థుఁడు, విద్వాంసుఁడు నైనవాఁడు యథా
దికర్తల నాచరించుట కధికారి.

ఇది సర్వదర్శనసంగ్రహములో మీమాంసాసిద్ధాంతమునం దున్నది.

“అర్థీ సమర్థో విద్వా నధిక్రియత ఇతి న్యాయేన దర్శపూర్ణమాసా
విషయావలోధమేవ తుచుణా స్తత్త్వబోధే స్వాధ్యాయం వినియుజ్జ్వలే

శంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యము ౧-౩-౨౫ లో నీన్యాయ ము
హరింపఁబడినది.

“శాస్త్రా హ్యవిశేషప్రవృత్త మపి మనుష్యా నే వాధికరోతి శక్తతా
దర్థిత్వా దవ్యుదస్తత్వా దుపనయనాదిశాస్త్రా చేతి వర్జిత వే
దధికారలక్షణే”

౯౯. అర్ధవైశసన్యాయము.

ఒకశరీరములో సగముభాగము కోసివేయుట - రఘునాథవర్తయ
న్యాయము నిట్లు వివరించెను.

“అసంభవవినశాయా మర్ధవైశసన్యాయః యథా కుక్కుటీమాంసా
జనకామ స్తత్సంతతి కామ శ్చ కశ్చి ద్యవన స్తద్గ్రీవాదికం చిత
భుక్తే ఉదరం చ సుతానారం స్థాపయ తీతి తత్త్వార్థః”

కోడిమాంసముం దినఁగోరినవాఁడు దానిఁ మొద మొద లగునవి
కోసి వండుకొని తిని గ్రుడ్లకొఱకు దానిపొట్టను దాఁచుట-
కుమారసంభవము ర వ సర్గలో 30 వ శ్లోకము.

విధినా శృత మగ్రవైశసం నను మాం కామవధే విమజ్జతా
అనపాయని సంశ్రయద్రుమే గజభగ్నే కతనాయ వల్లరీ!

౧౦౦. ఆదా వస్తే చ య న్నాస్తి వర్తమా నేపి త త్తథా.

ఆదియందు నంతమందును లేకపోయిన వర్తమానకాలమందుఁ
గూడ నట్లే. శంకరసిద్ధాంతము స్థితి మూఁడువిధములు. ౧ పారమార్థిక
సత్యత్వము-ఇది పరబ్రహ్మమందే. ౨ వ్యావహారికసత్యత్వము- ఇది లోక
మందే. ౩ ప్రాతిభాసికసత్యత్వము- ఇది రజ్జుసర్పము, మృగత్వస్థితాజల
ము, మొద లగువానియందే. వీనిలో రెండవదానికి మూడవదానికి
సత్యస్థితి (Real existence) మొదటినుండి కొనసఱకు లేకు. దీనిని
గుఱించి రఘునాథవర్మ యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

“న న్వాదా వంతే చ య న్నాస్తి వర్తమా నేపి తత్త థేతి న్యాయా
ద్యే తుచ్చ మేవ ద్వైతం మన్యనే తేషాం బ్రహ్మబోధేన సవికృత్య
విద్యాబోధో న స్యా తస్య బ్రహ్మస్వరూపనిత్యబోధమహిమ్నా
న దైవ బాధితత్వాత్”

౧౦౧. ఉష్ణకంటకభక్షణన్యాయము.

లొట్టియ యెలపుడు ముండచెటనే భక్షించును. దానికిఁ దద్భ
క్షణమం దున్న ప్రీతిచే ముండు గ్రుచ్చుకొనుటవలనఁ గలుగుబాధను
గూడ సరకుచేయును. అట్లే సంసారి పుత్రదారాది పోషణనిరతుఁడై
ధనార్జనమువలనఁ గలుగుదుఃఖమును లక్ష్యపెట్టక ధనసంపాదనాసక్తుఁ
డై యుండును.

౧౦౨. బహుసహస్త్వికన్యాయము.

అనేక భార్యలు గల యొకగృహస్థుఁడు వారి నందఱ నేకకాలమం
దుఁ గామోపభోగత్వ ప్తలనుగాఁ జేయఁజాలక దుఃఖము ననుభవించునో
యట్లే పురుషుఁడు విషయోపభోగమం దింద్రియములచే సమాకృష్టుఁ

దాఁఖము నొందును. ఇందలకు శ్రీమద్భాగవతము సప్తమ స్తోత్రము లో - ప్రహ్లాదస్తుతియం దున్న యీశ్వోకమును జూడుడు.

శ్లో. "జిహ్వైక తోచ్యత వికర్షతి మా విత్పస్తా
శిశ్నోన్యత స్వగుదరం శ్రవణం కుతశ్చిత్
స్మృతోన్యత శృణుదృ క్షృచ కర్షకః
బహ్వస్సకర్ష్య ఇవ గేహవతిం లునన్తి"

౧౦౩. సుప్తప్రబుద్ధన్యాయము.

నిద్రించి లేచినవాడు.

జాతిస్థులు లై సముష్టిపుంగవు లదృష్టవిశేషమువలనఁ గల్పారంభ నుస్థిత కర్తృపాసనాబలముచేఁ బొందఁబడి బ్రహ్మత్వాధికారము గలవారై కల్పారంభమం దున్న వేదమును సుప్తప్రబుద్ధన్యాయముచే మరల స్మరింతురు. శుక్ల యజుర్వేదమంత్ర భాష్యమందు, ఉవ్వటుఁ డీయర్థము నే యిట్లు చెప్పెను.

"తథాహి; పూర్వస్మి స్తత్త్వే విశిష్టకర్తృజనిత స్మృతిసంస్థారసంతానా నుచ్చిత్తిధర్మాః సుప్తప్రబుద్ధన్యాయేన హిరణ్యగర్భప్రభృతయః కల్పాదౌ సహవిద్యయా అభివ్యజ్యమానాః స్మరారో ద్రష్టారః ఋషయ ఇత్యుచ్యంతే."

౧౦౪. యః కల్ప స్స కల్పపూర్వకః.

ఒక బ్రహ్మకల్పమునకు మఱి యొక బ్రహ్మకల్పము ముం దుండును. ఈరీతిగా సంసార మనాది. ఈశ్వరుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు గావునఁ గడచిపోయిన కల్పమం దున్న వేదము నీకల్పమందు స్మరించి బ్రహ్మాదుల కుపదేశించును.

౧౦౫. కీరదగజహ్వన్యాయము.

వేడిపాలు త్రాగుటచేఁ గాలిన నాలుక గలవాఁడు మజ్జిగను ముఖమారుతముచే నూడికొని త్రాగును. "ఎలుఁగుబంటిచే దెబ్బలు దింపంగలము చూచి బెదరినాఁడు" అనుసామెత దీనికి సరిగా నున్నది.

౧౦౬. పుష్కరవలాశన్యాయము.

పుష్కరవలాశ మనఁగాఁ దామరాకు. దీనికి నీళ్ల తడి యంటదు.

ఈలిగానే యహంకార మమకార రహితుఁడైన జ్ఞానికి సాంసారికభావము లంటవు. “పద్మపత్ర మి వాంఛసా” —

౧౦౬. ఊర్జనాభినానాయము.

ఊర్జనాభి యనఁగా సాలెపురుగు. ఇది తనలోనుండి పెద్దనూత్రములను బైకి దీసి వట్టలి దానిని దిరుగ మ్రిగివేయును. అయినను నిష్కారమై యుండును. అట్లే సర్వేశ్వరుఁడుకూడ తననుండి సకలచేతనాచేతనాత్మకప్రపంచమును బైకి బెట్టి మరల దానిని గ్రసించి నిష్కారుఁడై యుండు నని సాలెపురుగు నుపమాన మీశ్వరుని కీదిగువస్థతిలోఁజెప్పఁబడినది. “యథోర్జనాభి స్సృజతే గృహ్లాతే చ శథా క్షరా త్సంభవతీహ విశ్వమ్”

౧౦౭. వినా మలయ మన్యత్ర చందనం న ప్రరోహతి.

మలయశంఖతమందుఁ దప్ప మఱియొకచోటఁ జందనవృక్షము మొలవదు. వండితుఁడు గుణజ్ఞుఁడైనగొప్పవాని నాశ్రయించి యాశ్చర్యమును బొందును గాని యట్లు నాశ్రయించుటచేత గొప్పవాఁడు కానేరఁడనువిషయము దీన్వాయము ప్రవరించును.

౧౦౮. ఆఖ్యన్నపిటనానాయము.

ఆఖు=ఎలుక- ఆన్నపిట=ఆన్నపుగిన్నె.

ఎలుక యన్నపుగిన్నెను బ్రూయిమిఁదనుండి క్రిందికిఁ ద్రోసివేయుటకే నేర్పు కలది గాని దానిని సరిగాఁ బెట్ట నేరదు. అట్లే దుష్టుఁడు పరకార్యమును బాధ చేయుటయే నేర్పును గాని బాగుచేయలేడు. ఈ యర్థమునే యీ క్రిందిశ్లోకము చెప్పుచున్నది.

“నాశయితు మేవ కుజః పరకార్యం వేత్తి న ప్రసాదయితుమ్ |

సాతయితు మేవ కుశలో హ్యఖి ర్నోద్ధ ర్తు మన్నపిటమ్”

౧౦౯. సూచీముఖినానాయము.

ఒక యడవిలో జమ్మిచెట్టుపై నారణ్యచటకమిధునము నివసించుచుండెను. ఒకదినమందుశీతకాలములో మునురువట్టి వర్షము కురియుచుండఁగా నొకకోతి చలిచేత గడగడ వడఁకుచు నాజమ్మిచెట్టు మొదటకు

వచ్చి కూర్చుండెను. అంతలో నాడుపిచ్చుక కోరిని జూచి “అయ్యా! నీవు మనఃస్వనివలె గాలుసేతులు గలవాడవై యుండియు నొకనివాస గృహమును నిర్మించుకొనక యిట్లు శీతబాధ నొందెదవు” అని పలికెను. వానరమామూటలాలించికోపముచెచ్చుకొని యాచెట్ట మీదికిఁ బోయి పాప మాకషీదంకతులుండగూడను నశింపఁజేసెను. దుష్టులకెన్నఁచు నుపదేశము చేయఁగూడ దనువిషయమందీన్యాయము ప్రవర్తించును.

౧౧౦. విక్రీతే కరిణి కి మజ్ఞశే వివాదః.

ఏనుఁగు నమ్మివేయఁగా నంకుశమందేల వివాదము. గొప్పవిలువ గల వస్తువు పోగా త్సుద్రవస్తువుకొఱకుఁ బెనఁగులాడుట బుద్ధిహీనత.

౧౧౧. శృజ్గ్రాహికాన్యాయము.

శృజ్గ్రాహకం యస్యాం క్రియాయాం సా శృజ్గ్రాహికా ।
కొమ్ము పట్టుకొని పైకి లాగుట. గోవులమందలో “అయ్యా! నాయా వేది” యని గొల్ల నకుగఁగా వాడు దానికొమ్ము పట్టుకొని గుంపులో నుండి పైకి లాగి యిది నీయా వని కనఁబఱచును.

౧౧౨. సహైవ దశభిః పుత్రై రాభరం వహతి గర్దభి.

(పదిపిల్లలు గలదియైనను గాడిద తానును మూటలుమోయుట)

ఆడుగాడిద పదిమందిపిల్లలతో బరువు మోయుచున్నది. పిల్లలున్నను వానివలన నుపయోగము లేనివాడై తా నొక్కఁడే కష్టపడు వానివిషయమై యీన్యాయము ప్రవర్తించును. ఇది తంత్రవార్తకమునుండి గ్రహింపఁబడినది.

“సహకారిత్వం చ కర్తృణాం న కార్యే విద్యామః కిం తూత్సత్తై
కోఽర్థో విద్యాసహకారిణి కర్తృణీ త్యయమర్థః । సత్సు కర్తృసు విద్యైవ
స్వకార్యే వ్యాప్రియతే । యథా సహైవ దశభిః పుత్రై రాభరం
వహతి గర్దభి । సత్స్వేవ దశపుత్రేషు సైవ భారస్య వాహి :” ఇతి.

౧౧౩. సుభగాభిక్షుకన్యాయము.

ఒకసుందరమైన స్త్రీ, మఱియొక సన్న్యాసి-వీరుభయులుఁ దమ్ముం జంపుటకు వచ్చిన వానివలన భయపడి మార్గములో నొకనిని శరణుచొ

చ్చిరి. వాఁడు తనయావచ్చక్షిని వినియోగవడిచి వారిరువురిని గొంతసేపు కాపాడెను. కాని తనకు పశము కానిసమయములో నుందరిని రక్షించి సన్న్యాసిని శత్రువునకు విడిచిపెట్టెను. ఇచ్చటరక్షకునియిచ్చయే కారణము. “తథాప్రకృతే పీతవచనత్వా దుభయోః ప్రామాణ్యే పౌరుషేయత్వా స్థూలప్రమాణసాపేక్షతయా ధర్మాదౌ తదభావా దప్రామాణ్యేచాసంప్రాప్తే పున్యక్తవిభాగే త్కాక్షేచ్ఛన నిరూపితే త్యర్థ మాహుః”

౧౧౮. స్ఫటికతాహిత్యన్యాయము.

ఎట్టిని పున్య స్ఫటికము దగ్గరనుంచగా దానియెటుపు దీనికి సంక్రమించి స్ఫటిక మెట్టిబడును. అట్లే యంతఃకరణసాన్నిధ్యముచే నాత్మను సుఖదుఃఖము లెక్కును. ఈదృష్టాంతము వేదాంతశాస్త్రముఁ దటచుగా నుదాహరింపఁబడును.

పరమార్థసారములోని ౧౬-౬౧ శ్లోకములను జూడుఁడు-

“నానావిధవస్తూనాం వర్ణాన్ ధత్తే య భామలః స్ఫటికః।

తద్వసుపాథే గుణభావితస్య భావం విభు ర్ధత్తే”

౧౧౯. ఆదిత్యోః పరిజః ప్రతిదిసం పత్రలిఖిత శ్వస్తనదినభణనన్యాయః.

సామ్యచ్ఛుట కిష్టములేనికోమటి రే పిచ్చెద నని పత్రము వ్రాయుట చెప్పట-ఈన్యాయము మల్లిషేచుఁడువ్రాసిన స్యాద్వాదమంజరి ౧౦౮వ పుటలో నున్నది.

“సాగతాః కి లేత్థం ప్రమాణయన్తి సర్వం సత్ శూణికం యతః సర్వం తావద్ఘటాదికం వస్తు ముద్గరాదిసన్నిధౌ నాశం గచ్ఛ ద్దృశ్యతే— తత్ర యేన స్వయాపేణ అంత్యావస్థాయా ఘటాదికం వినశ్యతి తచ్చైత త్వయావ ము త్పన్నమాత్రస్య విద్యతే—తదాసం ఉత్పాదానంతరమేవ తేన నష్టవ్య మితి వ్యక్త మస్య శూణికత్వం అభేదృశ్య భావం తస్య హేతుతో జాతో యత్తి యత మసి కాలౌ స్థిత్యా వినశ్యతి—ఏవం తర్హి ముద్గరాదిసన్నిధౌ నేపి ఏష ఏవ తస్య స్వభావ ఇతి పునర వ్యనేన తావంతౌ కాలౌ స్థితవ్య మితి నైవం.

విసత్వే దితి సోయ మాదితోః వణిజః ప్రతిదినం పత్రలిఖిత శ్వస్తన
దినభణనన్యాయః”

౧౧౬. అధికరణసిద్ధాంతన్యాయము.

ఒకసిద్ధాంతమును చెలియఁజేయు మఱియొకసిద్ధాంతము-తార్కిక
రాక్షసియను గ్రంథములో ౧-౧౮-౧౨౬ పుటలలో నీన్యాయమున్నది.
“యుగపత్ జ్ఞానానుత్పత్తిః మనసో లిజ్జ మితి—ఏవం చ అణుతయై
వ మనసః సిద్ధిః అన్యథా యుగప దనేకేంద్రియాధిష్ఠానాత్ యుగగద్
జ్ఞానోదయసంగాత్”

ఇందుపైని మల్లినాథుఁ డిట్లు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాఁడు.
“ఏవం చేతి”—జగత్తత్తుః సర్వజ్ఞత్వాదివత్ మనసోఽణుత్ప మధికర
ణసిద్ధాంతన్యాయాత్ ధర్మిగ్రహకాదేవ సిద్ధ మి త్యర్థః”

౧౧౭. అనధీతే మహాభాష్యే వ్యర్థాసా వదమజ్ఞానీ

అధీతేపి మహాభాష్యే వ్యర్థా సా వదమజ్ఞానీ

మహాభాష్యముచమవకుఁడఁ బదమంజరి చదివిన నుపయోగము
లేదు. మహాభాష్యము చదివినపిదపఁ బదమంజరితో నవసరము లేదు.

ఈన్యాయము గణపతిభక్తులు గణపతిని బూజించిన యెడలఁ గలు
గు నని చెప్పుచు రన్న విషయము నుదాహరించుటకు రఘునాథుఁ డిట్లు
వ్రాయుచున్నాఁడు.

“అథః శ్రేయస్తామైః సర్వై రపి సవ వారాధ్యః తత్పుణం వినా
అన్యపూజాయాః వై య్యర్థస్త్వరణేన ఫలజనకత్వాయోగాత్ అవశ్యా
పేక్షితా నపేక్షితయో రపేక్షితం స్వరణీయ మితి న్యాయేన కృతాకృత
ప్రసంగీ యో విధిః స నిత్య ఇతి న్యాయేన చ తదారాధనస్య అవశ్యక
త్వాత్ కృతేచ తస్మిన్ “విద్యార్థీ లభతే విద్యాధివానీ లభతే ధనం ।
పుత్రార్థీ లభతే పుత్రా మోక్షార్థీ పరమం వద” మిత్యాది వచనేభ్యః
సర్వేష్టలాభసంభవేన అనధీతే మహాభాష్యే వ్యర్థాసా వదమజ్ఞానీ అధీ
తేపి మహాభాష్యే వ్యర్థా సా వదమజ్ఞానీ.

౧౧౫. అనన్యలభ్యః శబ్దార్థః.

ఒకశబ్దముయొక్క యర్థ మితరసాధనములవలనఁ దెలియఁబడదు. ఈన్యాయము తంత్రవార్తికములో ౩౪౦ పుటలో నున్నది.

“యావానేవహి అనన్యలభ్యః అర్థః శబ్దార్థమ్యతే సతస్యః శబ్దార్థః”

కుసుమాంజలికారుఁ డైన ఉదయనాచార్యుఁడు శబ్దార్థవిషయ మయి యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు.

“యశ్చబ్దో యత్ర వృద్ధైరసతి వృత్త్యంతరే ప్రముజ్యతే స తస్య వాచ కోయథా స్వర్గశబ్దః సుఖవిశేషే ప్రముజ్యమానః తస్య వాచకః.

౧౧౬. అనిషిద్ధ మనుమతమ్.

నిషేధింపఁబడనిది యనుమతింకఁబడును. ఇది హేమచంద్రుని వరిశిష్టపర్వము ౮-౩౬ లో నున్నది.

“ఏతస్యాః సంప్రదానం చ శ్రుత్వా సంశోధనా నసి

అనిషిద్ధం వ్యానుమత మపి న్యామోషి వ్రతే”

౧౧౭. అన్తరంగబహిరంగయో రన్తరంగా బలీయః.

అంతరంగబహిరంగములలో నంతరంగము బలమైనది.

ఇది శీరడేవుని కురిభాషలలోఁ గనఁబడుచున్నది. మఱియొకఁడు తుఁ డంతరంగబహిరంగశబ్దముల కిట్లర్థమును జెప్పెను.

“అన్తర్గత్యే బహిరంగశాస్త్రీయః సముదాయమధ్యే అన్త ర్భూతా న్యజ్ఞాని నిమిత్తాని యస్య తదన్తరంగా ఏవం తదీయనిమిత్త సము దాయాత్ బహిర్యూతాఙ్గం బహిరంగం.”

ఈన్యాయము శబరస్వారిం పూర్వరూపాంసాభావ్యములో ౧౨-౨౨-౨౩ లో నుదాహరించెను.

“కార్యస్య తావ దుపాదానాపేక్షా ప్రథమ ముత్పత్త్యతే కళా ద్వీరోధిసంసర్గాభావాపేక్షా త థాచాన్తరంగబహిరంగయో రన్తరంగాబల వదితి న్యాయే నాన్తరంగాపాదానవిషయత్వే మేవ తయో ర్న్యాయమ్”

౧౧౮. అన్యవేత్తస్థితా ధూమా న్న వేత్తాన్తర మగ్నిమత్.

ఒక యింటినుండి కనఁబడుచున్న ధూమమువలన మఱియొక

యిల్లు ధూమము కల దని మన మూహించు గూడదు. జైమినిస్మృతమును గుఱిచి తాత్రనాదికములో నిట్లు చెప్పబడియున్నది.

అనుమానవ్యవస్థానాత్ తత్సూక్తం ప్రమాణం స్యాత్.

౧౨౨. అన్యార్థ మపి ప్రకృత మన్యార్థం భవతి.

ఒక ప్రయోజనము కొఱకుఁజేసిన యొకవస్తువు మఱియొక ప్రయోజనముకొఱకుఁ బనికివచ్చును.

ఈన్యాయము మహాభాష్యము ౧-౧-౨౩ లో నున్నది.

“యస్తావ దుద్యతే న చాన్యార్థం ప్రకృత మన్యార్థం భవతి త్యన్యార్థ మపి ప్రకృత మన్యార్థం భవతి. త ద్యథా-శాల్యార్థం కుల్యాః స్వోమస్తే తాభ్య శ్చ సాసీయం పీయత ఉపస్పృశ్యస్తేచ శాలయ శ్చ భావ్యస్తే”

౧౨౩. అవచ్ఛేదన్యాయము.

దీనికి పూర్వావరావచ్ఛేదన్యాయ మనిపేరు. జ్యోతిష్టోమము లో, ప్రథమసవనమును ఉద్ధాత, అధ్వర్యుడు, సోమత, మొదలగు ఋత్విక్తు లొకనిని మఱియొకఁడు పట్టుకొని చుట్టుగాఁ దిరుగుచును. ఇందు లో నెవ్వఁడైన నొకఁడు ముందు నడచుచున్న మఱియొకనిని విడిచిన యెడల దాని కేకతర్కకావచ్ఛేద మని పేరు. ఇది వేదాంతకల్పితరుపరిమళమం నిట్లు వివరింపబడినది.

“జ్యేష్ఠ స్యాసీతి అవచ్ఛేదన్యాయేన ఉర్యశ్యపరేణ బాధ మాశం క్య తదపేక్ష్య స్యేతి విశేషితౌ తే నోత్తరస్య ఉర్వాపేక్షాయా ముపక్ర మాధికరణన్యాయ ఏవ ప్రవర్తత ఇ) సూత్రిత మిత్యర్థః.”

౧౨౪. అవవాదై రుత్సర్గా బాధ్యస్తే.

అవవాద యనగా సామాన్యశాస్త్రము, ఎట్లనగా “న హింసాస్య త్వర్వభూతాని” ఏజాతువును హింసింపఁగూడదు. ఉత్సర్గశాస్త్రము-అనగా, విశేషశాస్త్రము. ఇది యవవాదను బాధించునది. ఎట్లనగా-“అగ్నిహోమీయం ఐశు మాలభేత” (యజ్ఞమందు, అగ్నిహోమమును దేవతగాఁ గలవశువును హింసింపవలె నని విధి.)

ఈ న్యాయము కమారసంభవము రెండవసర్గ ౨౭ వ శ్లోకములో నున్నది.

“లబ్ధప్రతిష్ఠాః ప్రథమం యూయం కిం బలవత్తరైః .

అపవాదై రి వోత్సర్గాః కృతవ్యావృత్తయః పరైః”

౧౨౧. అభ్యర్థితం పూర్వమ్.

పూజనీయులు ముందు రావలయును. ఇది పాణిని సూత్రములలో నొక సూత్రము. “అభ్యర్థితం పూర్వం నికత తీతి వత్కళ్యం” “మాతాపితరా” “శ్రద్ధా మేధే” జైవి సీయ న్యాయ మా లాన్విస్తరమందు ౧౨ వ యధ్యాయ ములో నీన్యాయము కనిపించుచున్నది.

“అభ్యర్థితం పూర్వ మితి న్యాయ మశ్రిత్య తస్య ప్రసజ్జ పతిపాదకయో రేకాదశద్వాదశాధ్యాయయోః పూర్వోత్తరభావ ఉపపాదితః”

౧౨౬. అంబుని మజ్జ న్యాలాబూని గ్రావాణిః ప్లవన్తే.

తటచుగా నీన్యాయ మొకదుర్లు టమైనదాని నుదాహరించుటకుఁ జెప్పబడును. ఇది మహాభారతము సభాకర్వములో ౬౪ వ అధ్యాయములో నున్నది.

“మజ్జ న్యాలాబూని శిలాః ప్లవన్తే మహ్యన్తి నావోమ్భసి శశ్వ జేవ” నీటిలో, అనుగవుకాయలు ములుగుచున్నయవి. రాళ్లు శేలుచున్నవి.

౧౨౭. అయ మవరో గణ్ణ సోకరి సోఘటః.

ఒక వ్రణముపైని మఱియొక వ్రణము- అనగా నొకకప్పముపైని మఱియొకకప్పము వచ్చునపు డీన్యాయము ప్రవర్తించును.

శాకుంతలములో రెండవయంకము, ప్రాకృతము, “తదో గండస్స ఉవరి పిడఱ సంవుత్తా”.

౧౨౮. అరుణైకహాయనీన్యాయము.

ఇది పూర్వమీమాంసలోనిది. ఒకసంవత్సర మీడు గలది, యెఱ్ఱనిరంగు గలది యగు నావుపియ్యనుబెట్టి సోమమును గొనవలెను. ఈన్యాయము తంత్రవార్తికము ౧-౨-౪౧ న్యాయమంజరి ౨౪ వ పుట, వేదాంతకల్పతరుపరిమళము, పుట ౬౧౮ మొదలగు గ్రంథములలోఁ

జెప్పబడినది. జైమినిపూర్వమీమాంసాస్థాత్రము ౩-౧-౧౨లో “అరుణే న్యాయ”మనిచెప్పబడుచున్నది. జ్యోతిష్సోమమం దీవిధి కనబడుచున్నది. “అరుణయా పిశ్చాక్ష్యా ఏకహాయన్యాయ సోమం క్రీణాతి” మీమాంస కునికీ దలవెంట్రుకను జీరుటవలె సూక్ష్మమయిన యుక్తులతోఁ గూడిన శాస్త్రార్థము చేయుట విశిష్టి యభిప్రాయము. మాధవాచార్య విరచితన్యాయమాలా విస్తరమం దీవాక్యము వ్యాఖ్యానము చేయబడినది.

౧౨. అవతప్తే నకులస్థితమ్.

వేడినేలలో ముంగి నిలుచుట.

ఓకవనిలో నైర్యము లేక చంచలబుద్ధి గలవానివిషయమై యీ న్యాయము ప్రవర్తించును. ఈన్యాయము ౨-౧-౪౭ మహాభాష్యము లో నున్నది.

“యథావతప్తే నకులా న చిరం స్థాతారో భవం త్యేవం కార్యాణ్యారభ్య యో న చిరం తిష్ఠతి న ఉచ్యతే అవతప్తే నకులస్థితం తవత దితి”

౧౩౦. అవయవ ప్రసిద్ధేః సముదాయ ప్రసిద్ధి ర్బలీయసీ.

అవయవ ప్రసిద్ధికంటె సముదాయ ప్రసిద్ధి బలమైనది. (౧-౪-౧౧)

తంత్రవాదకములో కుమారిలభ ట్టిన్యాయము నుదాహరించెను.

“లబ్ధాత్తికాహి సముదాయ ప్రసిద్ధి రవయవ ప్రసిద్ధిం బాధతే తస్యా స్వాత్తలాభో యత్ర ప్రమాణా న్నరేణ పూర్వానుభూతావయవారరహితే ర్శబ్దప్రయోగో దృశ్యతే యథా శ్వత్స్వకర్ణత్వరహితే వృక్షే శ్వకర్ణశబ్దస్య”

౧౩౧. అవిరవికన్యాయము.

అవి, అవిక శబ్దములకు గొట్టె యర్థము. గొట్టెమాంస మనునర్థమం దవికశబ్దముపైని ఆణ్ ప్రత్యయము చేర్చుగా “అవిక” యగును. మహాభాష్యము (౪-౧-౮౮)

“తత్ర ద్వయో శ్శబ్దయోః సమానార్థయో రేకేన విగ్రహణోఽవ

రస్తా దుత్పత్తి ర్భవిష్య త్యవిరవికన్యాయేన త ద్యథా-అవే ర్త్తాన
మితి విగృహ్య అవికళబా దుత్పత్తి ర్భవతి ఆవిక మితి ।

ఇట్టిశబ్దము లష్టాధ్యాయీసూత్రములలో ననేకములు చెప్పబడి
నవి. “క్రతూక్థాఽపి సూత్రాంతాత్ తక్” ౪-౨-౬౦ క్రతువిశేషవాచక
ము లైన ఉక్థాపిశబ్దములకు సూత్రశబ్దాంతము దున్న కల్పశబ్దమునకు
తక్ ప్రత్యయము వచ్చును. ఎ ట్లనఁగా;—ఉక్థశబ్దము, కొన్ని సామలయం
దు మాధము. త దధీతే-త ద్వేద వా- అనునర్థమును.

అగ్నిష్టోమ మధీతే వేద వా- అగ్నిష్టోమికః । వాజపేయికః । ఔక్థికః ।
గోకాయతీకః । వార్తీకసూత్రికః । సాఙ్గిహసూత్రికః । కల్పసూత్ర
మధీతే కల్పసూత్రః । వాయుసవిద్యకః । సార్పవిద్యకః । ఆశ్వలక్షణికః ।
ఇత్యాదులు—

౧౩౨. అశ్వాయాధాః కథం చా శ్వన్ విస్తరేయు స్సచేతనాః.

బుద్ధిమంతు లైనరాతులు తా మెక్కినగుట్టుముల నెట్లు మఱచెద
రు. వ్యాకరణశాస్త్రకర్తలు తాము వ్రాసిన కట్టుబాట్లను లక్ష్యమునయేక
తమయిచ్చకొలది శబ్దములను బ్రయోగింతురు. ఈవిషయమందుఁ బై
న్యాయము ప్రవర్తించును. పాణిని “అల్పాచ్చరం పూర్వమ్” ద్వంద్వస
మాసములో నల్పములు గలశబ్దము ముం దుండవలయు నని నిబాధన
ముచేసి తనసూత్రములలోఁ దానే యాకట్టుబాటు నుల్లంఘించెను. ఎ
ట్లనఁగా; “లక్షణహేతోఽః క్రియామామ్” అను సూత్రమందు, అల్పా
చ్చ మైన హేతుశబ్దమును వెనుకకుఁ ద్రోసి య తకంబె న్నకు డచ్చులు
గలలక్షణశబ్దమును ముం దుంచెను. ౧-౩-౧౨, తాత్రవార్తీకమును కు
మారింభట్టు గొప్పశాబ్దికు లైన గ్రంథకర్తలు కూడ నవశబ్ద మలకు బ్ర
యోగించి రని వ్రాసెను. “అన్తో నా స్త్యపశబ్దానా మితిహాసపురాణ
యోః” అని వలికెను. ఇందులకు “ఉభాభ్య” అను నొకవిచిత్రమైన శబ్ద
ము నుదాహరించెను. ఏనుఁగు రెండుదంతములలోను గొట్టినదెబ్బ యని
దీనికర్థము. అతఁ డా గ్రంథమందే యిట్లు వ్రాసెను.

“యేపి వ్యాకరణ సైవ వరేపారే ప్రతిష్ఠితాః ।
 సుతరాం తేపి గావ్యాది తుల్యా నేవ ప్రయుజ్యతే ।
 సూత్రవార్తాభాష్యేషు దృశ్య తే చాకళబ్దవం ।
 అశ్వాహుధాః కథం చాశ్వా స్వస్థరేము స్సచేతనాః”

౧౩౩. అసిధారామధులేహనన్యాయము.

కత్తిదారువైః దేనెచ్చు లుంచి నాకుట. ఈన్యాయము సర్వద
 ర్భవసంగ్రహములో జైనమతవివరణముం దున్నది.
 “సదసద్వేదసీయస్య సుఖదుఃఖోత్పాదకత్వ మసిధారా
 మధులేహనవత్”

బోధికార్యావతారమును ౭-౬౪.

“కామై ర్న తృప్తి స్సంసారే త్సురధారామధూవమైః”

౧౩౪. అహ్మదయవచసా మహ్మదయ ముత్తరమ్.

మతిలేని ప్రశ్నలకు మతిలేనిజవాబులు. ఈన్యాయము వేదాం
 త తత్వబిందువు- ౧౪ పుటలో నున్నది.

“తత్ర చాహ్మదయవచసా మహ్మదయ ముత్తర మితి న్యాయేన సద
 న్యత్వం ప్రపంచ సోక్తం । న తు తత్త్వాభిప్రాయేణ”.

౧౩౫. అసాధారణ్యేన వ్యవదేశా భవన్తి.

ఒకదాని కొకగొప్పతన మున్నచో దీనినిబట్టి దానికిఁ బేరు వ
 చ్చును. ఈన్యాయము సాంఖ్యసూత్రము ౫-౧౧౨ సూ. లో నున్నది.
 “సర్వేషు వృథివృత్తాదాన మసాధారణ్యాత్ తద్వ్యవదేశః పూ
 ర్వవత్”

సర్వదర్భవసంగ్రహములో-అక్షపాదమతవివరణము-

“నను ప్రమాణాదివదార్థపోషకే ప్రతిపాద్యమానే కథ మిదంన్యాయ
 శాస్త్రః మితి వ్యవదిశ్యతే సత్యం । తథా వ్యసాధారణ్యేన వ్యవదేశా భవ
 న్నీతి న్యాయేన న్యాయస్య పరార్థాదుమానా వరపర్యాయస్య న్యాయస్య
 సకలవిద్యానుగ్రహకతయా సర్వకర్తృత్వస్థాన సాధనతయా ప్రధానత్వేన
 తథా వ్యవదేశో యుజ్యతే”

౧౩౬. కరిబృంహితన్యాయము.

కరిబృంహితము = ఏనుఁగుయొక్క యటపు - "బృంహితం కరిగర్జితం" అని యమరము చెప్పుచుండఁగా - బృంహితశబ్దమే యేనుఁ గఱకని యర్థమిచ్చుచుండఁగా నిచటఁ గరిశబ్ద మనసరము లేదు. కాని రఘునాథుఁ డనుగ్రంథ కర్త దీని నిట్లు సమర్థించుచున్నాఁడు. "విశిష్టవాచకానా మపి వదానాం సతి శృథ గ్విశేషణవాచకః పదసమవధానే విశేష్యమాత్రపరతాయాం కరి బృంహితన్యాయః ప్రవర్తతే" - కావ్యప్రదీపము, సప్తమోల్లాసములోఁ బరిచయవశోకమును జూడుఁడు - "సాందర్యసమ్మతాదుణ్యాయస్యాస్తే తే చ విభ్రమాః । షట్పదా న్పుష్పచూ లేప కా న్నాకిర్వతి సా సఖే." ఇందులకు కావ్యప్రదీపకారుఁ డిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు. (౨౦౫ పుట)

"మాలాశబ్దో యద్యపి పుష్పస్యేవ స్రజి శక్త స్తథాపి న పుష్పవద మపుష్పార్థం లక్షణ యోత్తృష్టత్వప్రతిపాదకత్వాత్ । అయ మేవ కరి బృంహితన్యాయః"

ఈవిషయములు యువాహరణచంద్రికాకారుఁ డిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు.

"అత్ర నిరుపపదా న్మాలాశబ్దా దేవ పుష్పస్రక్పీఠితేః పుష్పవద ముత్తృష్టపుష్పత్వే సంక్రమితవాచ్యం । ఏవ మేవ కరిబృంహితాదిషు బోధ్యం"

ఇట్టిచుఱికొన్ని న్యాయముల రఘునాథుఁ డుదాహరించియున్నాఁడు.

1. గజఘటాన్యాయము, 2. సీలేదీపరన్యాయము, 3. వర్వతా ధిర్యోన్యాయము, 4. వర్వతోపత్యకాన్యాయము. 5. వాకిమంతురాన్యాయము, 6. కరికలభ్యాన్యాయము, 7. చూడాకతుసన్యాయము, 8. మృగవాగురాన్యాయము, 9. చంద్రజ్యోతస్సన్యాయము, 10. ధ నుర్జాన్యాయము మొదలగునవి.

౧౩౭. ఆర్ద్రం వస్త్రం సమస్తా వ్యతాసితౌ రేణుకాత ముపాదత్తే.

గాలి శుగురఁగొట్టఁబడిన తడిబట్టకు రేణువు లాటుకొనును. ఇది సర్వదర్శనసంగ్రహములో జైనమతసంగ్రహమం డున్నది.

“యథార్థం వస్త్రం సమన్తా ద్వాతానీతం రేణుహత ముపాదత్తే
తథా క సాయజలార్థం ఆత్మాయోగానీతం కర్త సర్వప్రదేశై ర్గుహ్ని
యథా వా నిష్ప్రాయః పిండే జలే ఓప్తేభ్యః సమన్తా ద్గుహ్ని తథా
కసాయోష్ణే జీవో యోగానీతం కర్త సమన్తా దాదత్తే”

౧౩౮. ఆషాఢవాతే చలతి ద్విపేద్దే చక్రీవతో వాఙ్ధి రేవ కాష్ఠా.

ఆషాఢమాసములో ఏడుగాలియొక్క బలముచేత బలవంత మైన
యేనుఁగునైతము నిలువలేనపుడు గాడిదపని చెప్పెడి దేని? ఈన్యాయము
వేదాంతశిఖామణిలో నున్నది.

“వామదేవాదీనా ముత్పన్న బ్రహ్మసాక్షాత్తారాణా మ వ్యయుక్తా వ
ర్వాచీనానా మాషాఢవాతే చలతి ద్విపేద్దే చక్రీవతో వాఙ్ధిరేవ
కాష్ఠేతి న్యాయేన ముక్తి ర్దూరోత్సారితా స్యాత్”

౧౩౯. ఇతో వ్యాసు ఇత స్తటి.

ఇటువైపునఁ బెద్దపులి, యిటువైపునఁ బ్రచారము. “అటువైపు
నుయ్యి యిటువైపు గొయ్యి” అని తెలుఁగునఁ గూడ నొకసామెత
గలదు. ఇది యాచార్యహేమచంద్రుని వరిశిష్టవర్ణము- 3-౧౩౬ పుట
లో నున్నది.

“ఈటుమ్మ మపి మే ప్రేయః ప్రేయా స్తవ మపి హే సఖ

కిం కరోమి ద్విధా చిత్త మితో వ్యాసు ఇత స్తటి”

మఱియొకయదాహరణము స్యాద్వాదమంజరిలో నున్నది. ౧౫౧ పుట.

“అవాస్తవత్వగ్రహకం ప్రమాణం సాంవృత మసాంవృతం వా స్యాత్
యది సాంవృతం కథం తస్మా దవాస్తవా ద్వాస్తవస్య శూన్యవాదస్య సిద్ధిః
ప్రాస్తా తథా చ వాస్తవ ఏవ సమ స్తోప్రిప్రమాత్రాదివ్యవహారః అథ సద్దా
హకం ప్రమాణం న్యాయ మసాంవృతం త్స్పీక్షణః ప్రమాత్రాదివ్యవ
హారః వాస్తవత్వపరిజ్ఞాతే నైవ వ్యభిచారాత్ త దేవం వక్ష్యద్వయే
పీతో వ్యాసు ఇత స్తటితి న్యాయేన వ్యక్త ఏవ పరమార్థత స్సాంవృతిమత
సిద్ధివిరోధః”

౧౪౦. ఇవ్యమాణ సైవ ప్రాధాన్యం స త్విచ్ఛాయాః.

కోటికంటఁ గోరఁబడునస్తువునకుఁ బ్రాధాన్యము.

ఈన్యాయము వేదాంతకల్పతరుమహిమము గల పుటలోనున్నది.

౧౮౧. ఉభయతః పాశా రజ్జః.

రెండువైపుల బంధించు త్రాడు. అనగా నుద్వేగమునుగలిగించుస్థితి.

౧౮౨. ఏకదేశవికృత మనన్యవత్.

ఒకభాగమునుఁ గలిగివదికారము వస్తువు సంతను మార్పు నేరదు. ౧-౧-౧ అష్టాధ్యాయా సూత్రముతో సబాధించిన వదియవ వార్తికమునకు భాష్యములోఁ బరంజలి యిట్లువ్రాయుచున్నాఁడు. క్కుక్కుఁ జెప్పులు గాని తోఁక గాని కోసివేసినచో నది గుట్టుముగాఁ గాని గాడిద గాఁ గాని మూటను.

౧౮౩. ఏకసమ్బన్ధివర్షనేఽచ్యసమ్బన్ధిస్తరణమ్.

ఒకవస్తువును జూచినచో దానితో సబాధించి విజ్ఞప్తికివచ్చును. తర్కభాషాన్యాయాభ్యాస మేవన్యాయప్రదీపము ౪౪ వ పుటలో “ధూమదర్శనమువలన దానితో సబాధించిన యగ్ని స్మృతికి వచ్చుచు అని కలదు.” “ఏకసమ్బన్ధిజ్ఞాన మవసమ్బన్ధిస్తారకమ్”.

౧౮౪. కపిఃజలన్యాయము.

కపిఃజల మనగా కొఁజుపిట్ట. వాజసనేయసూహిత్యో ౨౪-౨౦ “వసన్తాయ కపిజ్జలా నాలభేత” — ఇచ్చట నన్ని పిట్టలనాలభనము చేయవలయు నని యొకసూత్రము కలుగుచు. ఈవిషయ మై జైమిని యెనిమిది సూత్రములను వ్రాసి చర్చించెను.

౧౮౫. కమ్బులనిర్ణేషన్యాయము.

గొంగళి నుతుకుట — గొంగళిని గాల్లమీఁదఁ గొట్టి యుతికినచోఁ దాని ముఱికి పోవుటయే కాక కాల్లముఱికిసూడఁ బోవును. ఒకవనిచేత రెండులాభములు కలుగుట. ఈన్యాయము శాబరభాష్యము ౨-౨-౨౧ సూత్రభాష్యములో నున్నది. “అపి చ దధి ఉభయ మసమర్థం కర్తుం ఫలం సాధయితుం హేమామౌ చ నను కమ్బులనిర్ణేషనవ దేత ద్భవిష్యతి, నిర్ణేషనం హి ఉభయౌ కరోతి కమ్బులశుద్ధి పాదయో శ్చ నిర్మలతామ్”.

౧౮౬. కలంజన్యాయము.

కలంజ మనఁగా విషదిగ్భాగముచే జుకుఁబడిన మృగము యొక్క మాంస మని కొందఱు అనురు. మఱికొందఱు “బుగు” అందురు. ఈ స్తుప్త మాదకద్రవ్యము. గంజాయి. దీనికి దాన్తుగూటశబ్దము వర్తాయవదముగాఁ జెప్పఁబడియుండుటచే బొగచెట్టని యర్థము. ఇరులకు జైమిని పూర్వమీమాంసలో ౬-౨-౧౯, ౨౦ సూత్రములలో నిట్టినిషేధపదార్థములను సేవించుటవలనఁ గలుగుచెడుగులను జెప్పు నొకయసికరణ మున్నది.

౧౮౭. కాకాధిశరన్యాయము.

కాకి వాలిన యేవో యొకవస్తువు—ఈన్యాయము వతుజలి మహాభాష్యము ౧-౧-౨౩ వార్తికములు ౩-౪ లలో నున్నది.

దేవదత్తునియిల్లెదుని యొకఁ డనుగును. దానికి, అవిరో-కాకి వ్రాలిన యిల్లెదుని యొకఁడు చెప్పును. తర్వాత నాయుటిమీఁదికాకి యెగిరిపోయినయెడల దేవదత్తునియిల్లు కావలసినవానికిఁ బెలియరాదు.

౧౮౮. కాచి న్నిషాదీ పుత్రం ప్రమాతే, కశ్చి న్నిషాద స్తు కషాయసాయీ.

కొండది పిల్లవానిని గన్నది. దానిభర్త కషాయమును ద్రాగుచున్నాఁడు. ఇది యొకనికిరోగము, నునుత్రాగుట మఱియొకఁడు—అను సామెతవంటిది. ఈన్యాయము “ముని ర్మచతే మూర్ఛో ముచ్యతే” అను న్యాయమువంటిది. ముని వరబ్రహ్మమును ధ్యానించుచున్నాఁడు, మూర్ఛుఁడు ముక్తికొందుచున్నాఁడని దీనియర్థము. ఈన్యాయము వేదాంతతత్వవివేకములో ౩౭వ పుటలో నున్నది. “ఏతే నేవ మహస్తా ముని ర్మచతే మూర్ఛో ముచ్యతే, ఇత్యేత చ్ఛాస్త్రఫలం ప్రయోక్త తీర్థిన్యాయవిరుద్ధం తథాచాభాగః—కాచి న్నిషాదీ తనయా ప్రమాతే కశ్చి న్నిషాద స్తు కషాయసాయీ మునికర్తృక శ్రవణాది విధిఫలస్య సాత్త్వత్కారస్య మూర్ఛేన నభ్యుపగమాత్. తత్ఫల స్వా వ్యవధ్యాని వృత్తే ముని ప్రత్యజ్మాత్ర గతతయా మూర్ఛనిష్ఠత్వాభావాత్ దృష్ట ఫలానాం యథాదర్శన ముపపత్తేః.

౧౮౯. కూటకార్హణన్యాయము.

కూటకార్హణము = కృత్రిమమైననాణెము. ఇది కుమారిలభట్టుని తంత్రివాడికము ౧-౩-౩ లో నున్నది. “శ్రుతిస్మృతులకు విరోధము సంభవించినపుడు శ్రుతి బలవత్తరము గవున స్మృతిని విడువవలయును. ఒక మనుష్యుడు కృత్రిమమైననాణెమును విడిచినట్లు “యోహికూటకార్హణం కంచిత్రాల మజ్జో లోకమధ్యే వ్యవహరతి న తేన వివేకజ్ఞానజనితప్రవృత్తినా పి తయైవ వ్యవహరవ్యమ్.

౧౧౦. కేవలైర్వచనై ర్నిర్ధనాధమర్జిక ఇవ సాధూన్ భ్రామయన్.

దరిదుః డై నముణికుః డప్పిచ్చినవానిని మాయమాటలచే భ్రమింపఁ జేయును.

ఇది యాత్మతత్వవివేకము ౨౦ వ పుటలో నున్నది. “అవస్తుత్వాదితిచే న్న త్వేత దపి కుతః సిద్ధం సర్వసామర్థ్యవిరహః దితిచే త్సోయ మితస్తతః కేవలై ర్వచనై ర్నిర్ధనాధమర్జిక ఇవ సాధూన్ కరస్పరాశ్రయదోష మపి న కశ్యతి.”

౧౧౧. క్రియా హి వికల్ప్యతే న వస్తు.

క్రియ మార్పును జెందును గాని వస్తువు మార్పు నొందదు. ఈన్యాయము శంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యము—౧-౧-౨ లో నున్నది. “కర్తు మకర్తు మన్యథా వా కర్తు శక్యం లాకికం వైదికం చ కర్తృయథాశ్వేన గచ్ఛతి వద్యాన్యథా వా న వా గచ్ఛతి న తు వ స్వైవ నైమ మస్తి నాస్తీతి వా వికల్ప్యతే.

౧౧౨. శోష్ట్రః క్వ చ నీరాజనా.

ఒంటెమొక్కడ నీరాజన మెక్కడ. శరత్కాలములో రాజులు యుద్ధయాత్రకుఁ బోవునపుడు తమపైన్యమం దుండు గజములకు సశ్వములకు నాయుధములకు ముగళహారతు లీయవలయునని శాస్త్రము— లొట్టియుగ కీడు చార మెచ్చటను జెప్పబడి యుండలేదు. “వాజినీరాజనా విధిః” అని రఘువంశకావ్యములో ౪-౨౧ శ్లోకమును జూడుము. అనన్తునికీఁ బెద్దగౌరవముఁ జరుగుటవిషయములో నీన్యాయము ప్రవర్తించును.

౧౧౩. గర్గశతదండనన్యాయము.

గర్గగోత్రజాలకు నూఱుకూపాయలు దండము విధించుట—“ప్రత్యేకం వాక్యవరిసమాప్తి, సముదాయే వాక్యవరిసమాప్తి” అని వ్యాకరణవరిభాషలు. ఈరెండును మహాభాష్యముందుఁ దలచుగఁ గలిపి ప్రయోగింపఁబడును. “దేవదత్తమజ్జదత్తవిష్ణుమిత్రా భోజ్యంతామ్” అని మొదటివరిభాషకు, “గర్గా శ్శతం దణ్డ్యంతామ్” అని రెండవవరిభాషకు మహాభాష్యకర్త యగువరజలి యుదాహరణముగా నిచ్చియున్నాఁడు. మొదటిదానిలో దేవదత్తమజ్జదత్తవిష్ణుమిత్ర లనువాఁకిఁ బ్రత్యేకముగా భోజనము పెట్టవలయును-ఇది ప్రత్యేకవాక్యవరిసమాప్తి. రెండవదానిలో గర్గవంశస్థులందఱుఁగలసి సముదాయముపైని దండ మిచ్చుకొనవలయును. ఇది సముదాయవాక్యవరిసమాప్తి.

౧౧౪. గర్తస్థమృతసగ్నన్యాయము.

గోతిలోఁ జచ్చివడియున్న పాము—ఇది విజ్ఞానభిక్షువు రచించిన బ్రహ్మసూత్రభాష్యము ౧-౧-౨ సూత్రవ్యాఖ్యానము ౩౬ వ పుటలో నున్నది. “ప్రా క్స్పృష్టేః ప్రళయా దూర్ధ్వం నాసీ త్తించి ద్విజోత్తమ”-(సరసింహపురాణము) “నాసీ ఓతి విరతవ్యాపారతయా కారణమాపేణ గర్తస్థమృతసర్పవ ద్విలీన మాసీ ది త్యర్థః” ఆగ్రంథకర్తయే యాగ్రంథమందే యజ్ఞియోకచోట నిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు. “ఏవం సర్వత్ర తాంచ ప్రకృతి గుణత్రయహాపిణీ నిత్యా మపి నిర్వాప్యపారతయా గర్భస్థమృతసర్పవత్తరణకారణవివిక్తే చింతాత్రే విలాపయన్తి”.

౧౧౫. గార్హకత్యన్యాయము.

ఇంద్రుని బరామర్షించు నొకమంత్రమును గార్హకత్యాన్ని కన్పయింపఁజేయుట-పూర్వమీమాంసలో ౩-౨. ౩-౪ సూత్రములు “నివేశన స్సౌగమనో వసూనాం” ఇ త్యైంద్ర్యా గార్హకత్య ముపతిష్ఠతే” అను మంత్రమును గుఱించి చర్చించుచున్నవి.

౧౧౬. గోదోహనన్యాయము.

గోదోహనము=పాలు పిదుకుపాత్ర—పశువృద్ధిని గోరు యజ

మానుడు యజ్ఞములోఁ బాఠపఠితో నీర్లుతేవలయు నని శాస్త్రము న్నుది. ఈన్యాయము శంకరభాష్యము 3-3-౪౨ సూత్రవ్యాఖ్యానము లో నున్నది.

౧౧౭. హి శ్వరవ్యాహృతయః కదాచి త్పుష్పన్తి లోకే వివరీత మర్థమ్. (కుమారసంభవము)

లోకమండః బ్రభువులమాటలువివరీతార్థమును చెలియఁజేయువు.

౧౧౮. వత్సక్షీరన్యాయము.

ఎట్లు దూడయొక్కయభివృద్ధికొఱ కచేతన మైనను క్షీరము ప్రస ర్తించునో యట్లుగానే యచేతనమైనను బ్రకృతి పురుషునిముక్తికొఱకుఁ బ్రవర్తించును-“వత్సవివృద్ధినిమిత్రం క్షీరస్య యథా ప్రవృత్తి రజ్జస్యపురు షః మోక్షనిమిత్రం తథా ప్రవృత్తిః ప్రధానస్య” అని సాంఖ్యకాండక.

౧౧౯. నిర్విమర్శా హి భీరవః.

పిటికివాండు ముందు వెనుకల నాలోచింపరు. ఇందులకుఁ గథా ననితాగరములో లావణకలంబకమం దొకకథ కలదు. “పూర్వకాలముం దు గంగాతీరమునఁ గామండిక యనునొకపట్టణ ముండెను. ఆపట్టణముం దున్న బైరాగులమతములో మానవ్రతి యగు నొకసన్న్యాసి నివసించు చుండెను. అతఁడొకనాఁడు భిక్షార్థ మొకకోమటియింటికిఁబోయి యచట రూపవతి యగునణిక్పత్రికను జూచి కామాతురుడై “ఆహా! యేరిక వృత్తు సంభవించినది” అని పెద్దకేక వేసి మతమునకుఁ బోయెను. అంత నాకోమటి యామతమునకుఁ బరుగికి “అయ్యా స్వామీ! చిరకాలము నుండి మానవ్రతమును ధరించినవీరు మాయఁటిలో నేఁ డావ్రతమును విడిచిపెట్టి పెద్దకేక వేయుటకుఁ గరణమే” మని యడిగెను. అందుల కా దుష్టసన్న్యాసి “కోమటి. నీకొమార్త వినాశనూచకము లయిన యనేక దుష్టసాముద్రికలక్షణములను గలిగియున్నది, కావున, నీకన్యకను నీయిం టిలోనుంచుకొన్న యెడలఁ గొలఁదికాలములో నీవు నీకటుంబజనము నీ యైశ్వర్యము నశించిపోవును. కాబట్టి నామాట విని యీరాత్రి యొక పెద్దమండసమును చెప్పించి దానిలో నీకన్యక నుంచి మండసముపై నొక

పెద్దదీపమునుంచి గంగానదీప్రవాహమందు విడిదిపెట్టెను. అని యవ
దేశించెను. ఓటికివాఁ డగునాకోమటి సన్న్యాసి కెప్పిఁట్లు చేసెను.

౧౬౦. పాత్రాపాత్రవిచార స్తు ధేనువన్నగయో రివ.

మనష్యుఁడు దానము చేయునపుడు యోగ్యతాయోగ్యతలను
బ్రశీలించవలయును. ఆవులకు గడ్డివేసినఁ దిని పా లిచ్చును. పాములు పా
లు త్రాగి విషమునుదుయ్యును.

౧౬౧. గ్రాన్థి రే ఘేవ.

రాతివైఁ జెక్కిన కేళికలె— అనఁగా శాశ్వతముగా నుండునది.

“తన్మాం వ జ్రుమా రాయ సంప్రద త్రాన్యథా తు మే
మరణం శరణం తాత గ్రాన్థిరే ఘేవ గీ రియమ్.

౧౬౨. చందనన్యాయము.

చందనబొడువు శరీరమం దొకచోట నుంచినచో దానిచలువ
శరీరమం దంతటను వ్యాపించి చల్లగా నున్న ట్లాత్తయు దేహమం దొక
చోట ననఁగా హృదయస్థానమం దుండి జ్ఞానప్రకాశముచే శరీరమంతను
వ్యాపించును. బాదరాయఁసూత్రములు, ౨-౩; ౨౩-౨౪ సూత్రము
లకు శంకరాచార్యులు వ్రాసినభాష్యమును జూడఁడు.

౧౬౩. స హ్యేక మేవ సవిశేషం నిర్విశేషం చ భవతి.

ఈన్యాయ మద్వైతకాస్తభమం దున్నది. “సత్యకామ సృత్య
సంకల్పః అథూల మనఃస్వస్రాస్వమ్” అని యుభయవిధ మైన శ్రుతులు-
బ్రహ్మము సవిశేష మనియు నిర్విశేష మనియుఁ జెప్పుచుండుటచే బ్రహ్మ
యుభయలింగ మని చెప్పవచ్చును. అనిన బ్రహ్మయుభయలింగముకాదు.
ఏలయన నొక్కవస్తువునకు రెండురూపములు సంభవించవు.

౧౬౪. అదిన్త్యాః ఖలు యే భావా న తాన్ తక్ష్ణేణ సాధయేత్.

జగజ్జన్మాదికము, జగదుపాదానఁగిమిత్రకారణములు, జగత్ప్రమా
ణము, ధర్మాధర్మములు, మొదలగునవి చింతించుట కశక్యములు. వానిని
దర్శముచేత సాధించుటకు శక్యముకాదు. తర్మాస్తరముచే నాతర్కము ఖం
డింపఁ బడును.

౧౬౧. న హి కల్యాణకృత్తస్మి ద్దురతిం తాత గచ్ఛతి.

భగవద్గీత—౬-౪౦. శుభకర మైన పనిని జేయువాఁడు దురతిని బొందఁడు. “అతికల్యాణహాపత్యాన్నిత్యం కల్యాణసాశ్రయాత్ స్వర్గ్యాణాం వరదత్వా చ్చ బ్రహ్మ తస్యజ్ఞం కరమ్ | మజ్జభానాం చ మాజ్ఞశ్శ్యం వనిత్రం వజ్జశ్చ కరమ్” ఇత్యాది వచనములచే బ్రహ్మ మౌగళస్వరూపుడని చెప్పబడుచున్నాఁడు. కావున నిచ్చట “కల్యాణకృత్” అనగా బ్రహ్మ వేత్త యని యర్థము బ్రహ్మవేత్త కెప్పుడు సమంగళములు రావు “న వాసుదేవభక్తానా మశుభం విద్యతే క్వచిత్” అని సహస్రనామస్తోత్రము.

౧౬౨. న హి సార్వభౌమాన్ద మశుభవ న్రానా గ్రామాధిపతిసుఖం తుచ్ఛ మవేక్షతే.

సార్వభౌమునియూహించు సమభవించుచున్న రాజ గ్రామాధిపత్యముఁ జేయుచున్నయొకని తుచ్ఛపుఖము నవేక్షించును.

౧౬౩. న హి స్వప్నో దోషోఽ మితగుణాభిధావకః.

చిన్నదోషము గుణసమూహమును దివస్థిగింపలేదు. “ఏకో హి దోషో గుణసన్నిహితే నిమజ్జ తిన్దోః కిరణే స్వి వాఙ్మః” కుమార.

౧౬౪. శామ్యే త్రుత్కృపకారేణ నోపకారేణ దుర్జనః.

దుర్జనుఁడు కీడుచేసినచో వానికి మరలఁ గీడుచేసి వానిని శాంతి పఁ జేయవలయును గాని వాని కుపకారము చేయఁ గూడదు.

౧౬౫. పిత్రా యది శర్చరయా శామ్యతి కోఽర్థః కటో లేన.

పంచదార చేతనే పైత్యము శాంతిచెందెదల చేదుపొట్లకాయ చేత నేమి ప్రయోజనము?

౧౬౬. ఉత్పితతోపి హి చానకః శక్తః కిం భ్రాష్ట్రకం భజ్నుమ్.

వేగినసెనగగిజ పైకెగిరి తిరుగ నామూఁకుటిగోఁ బడినయెడల వానిని బగులఁ గొట్టఁగలవా? ఏజనుఁ డపకారము చేయుట కసమర్థుడై లజ్జ లేక కోవగించునో వాఁడు వ్యర్థజన్ముఁడు.

౧౬౭. రాత్రే దీపశిఖాకాన్తి ర్న భానా వుచితే సతి.

దీపకాంతి రాత్రివేళనే గాని సూర్యోదయము కాఁగాఁ బ్రకాశించదు. అట్లే గుణవత్తమునియెదుట నల్పగుణుఁడు ప్రకాశించదు.

౧౭౨. కర్తణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా స్వస్థే శో వా న కణ్డితః.

వని వచ్చినపు డాకనిని నిర్వహించినవాడే ప్రజ్ఞావంతుడు. ఊరక యున్నపు డందఱు బుడితులే.

౧౭౩. మధు కశ్యసి దుర్బుద్ధే ప్రపాతం నానువశ్యసి.

ఓరి వివేకహీనుడా, తేనెనే చూచుచున్నావు గాని ముందున్న శోలిని జూడ కున్నావు. ఆనందబోధాచార్యులు తనన్యాయమాలలో నుదాహరించినాడు. దీనిపూర్వార్థము “స్వానుకాముక కామానాం వైత్యవ్యం కిం న గచ్ఛసి” అని. దేవీభాగవతము దీక్షోకమే యికొక రీతిగా నున్నది.

“మధు కశ్యతి మూఢాత్మా ప్రపాతం నైవ వశ్యతి |

కశోతి నిర్దితం కర్త నరకా న్న విభేతి చ” — అని.

౧౭౪. మధ్యే లవవాదాః పూర్వా నిధీ న్నాశనే నోత్తరాన్.

ఇది వరిభాషేందు శేఖరములోని యొకవరిభాష. నమమనువద్దినయవవాదములు పూర్వవిధులనే కాని యుత్తరవిధులను బాధింపవు.

౧౭౫. మహర్ణవయగచ్ఛిద్రక్షార్తగ్రీ వార్పూన్యాయము.

ఈవిదితమైన న్యాయము “బోధిచర్యాచతార మచు గ్రంథము నకు శాంతిదేవుడు వ్రాసినవ్యాఖ్యానమును వక్కాణింపబడినది. మూల శ్లోకపూర్వార్థ మిట్లున్నది. “క్షణస్య దియం సుకర్లభా ప్రతిలభ్యా పునఃసాధనీ” దీనివ్యాఖ్యాన మిది: — అష్టాక్షణవినిర్ముక్తస్య క్షణస్య సంతతిః సమగ్రతా ఇయా సుకర్లభా సుష్టు దుఃఖేన లభ్యతే ఇతి కథందిత్రావ్య మహర్ణవయగచ్ఛిద్రక్షార్తగ్రీ వార్పూణోపమా”. సముద్రములో నలుదెసలకుఁ దరంగవేగముచే నల్లాడుచున్న యొక్కరంధ్రమే గలకాడిలో నూలుసంపత్సరముల కొకవర్యామును నీటిపైకిఁ దేలు నొకగుడ్డి తాబేలు మెడ దూర్చిన ట్లలోకములో మనుష్యజన్మ లభించుట మిక్కిలి దుర్లభము.

౧౭౬. మహ తాపి ప్రయత్నేన తమిస్తాయా వరామృతన్ |

కృష్ణశుక్లవివేకం హి న కశ్చి దధిగచ్ఛతి ||

చీకటిరాత్రియొ దెంతప్రయత్నించిన నెవ్వఁడును దెలుపు నలుపు

విభాగమును జేయఁజాలఁడు. దీనిని దంత్రవార్తిక మనుగ్రంథమునందు ౧-౩-౧ కుమారిలభట్టాచార్యులు వాడుక చేసెను. మనువు, నితరస్థులికాస్త్రకర్తలుఁ దమధర్మముల నెచ్చటనుండి సంగ్రహించి వ్రాసినారో కనుఁగొనుట శక్యముకా దనువరమును చెలియఁజేయుట కిది యుదాహరింపఁబడినది. ఈశ్లోకమునకు ముందుఁ గుమారిలభట్టాచార్యుడు వ్రాయుచున్నాఁడు. “న చ త ద్విజ్ఞానతే కీషకా ద్వాక్యా దిదం మన్వాదిభిః ప్రతిపన్నం, కిం విధిపరాత్ ఇత ఆగవాదహుపా దితి”.

౧౭౭. మహతి దర్పణే మహ స్తుభా, త దేవ కసినికాయా మః.

పెద్దయద్దమందుఁ బెద్దదిగాఁ గన్పడుముఖము కంటిపాపము దల్పముగాఁ గాన్పించును ఈన్యాయము తాత్పర్యటీక యనుగ్రంథము ౧౩౭ పుటయందున్నది. ఎట్లనఁగా “ఏక మపి వ్యంజకేనాత్ ఉత్తర్షవన్నికర్షవ దృష్టమ్ | యథా మహతి దర్పణే మహ స్తుభా త దేవ కసినికాయా మణ్యతి”.

౧౭౮. మహిషీస్నేహప్రతిబద్ధభిక్షువృష్టాశ్రము.

తొలి గృహస్థాశ్రమములో నున్ననమయమునుఁ దాను జూచి మోహించిన యొక వెశ్యయు దాసకి కలవాఁడై తురీయాశ్రమస్వీకారముఁ జేసినతర్వాతఁ గూడఁ దదభిలాషచే జెడిచ యొగనన్వాసిని యీన్యాయముచెప్పుచున్నది. ఇది మంచదశలో ౯-౪౧ శ్లోకములోఁగలదు.

“అతీతే నాపి మహిషీస్నేహేన ప్రతిబద్ధః

భిక్షు స్తత్త్వం న వే దేతి గాథాలోకే ప్రగీయతే.

౧౭౯. ముని ర్మతుతే మూఘో ముచ్యతే.

ముని విరబ్రహ్మమును ధ్యానించుచు, మూఘుఁడు ముక్తినిొందును. దీని కాంధ్ర భాషలో ననియ్యెలోకొత్తి “అన్నియుఁ దెలిసినవాని కమావాస్యమరణము, ఏమియుఁ దెలియనివాని కేకాదశిమరణము.”

ఈన్యాయము వేనాతత్త్వవార్తికములో నున్నయొకవాక్యము దుదాహరింపఁబడినది. “ఏతే నేవ మహాస్తా, ముని ర్మతుతే మూఘో ముచ్యతే ఇ త్యేతద్భాస్త్రఫలం ప్రయోక్తవీతీన్యాయవిరుద్ధం, తథా చ ఆభాగః. “కాదిన్నిషాదీ తనయం ప్రసూతే కశ్చిన్నిషాద స్తు కషా

యసా" యాతి. మునికర్తృకశ్రవణాదివిధిఫలస్య సాక్షాత్కారస్య మూఘా
అనభ్యుపగమాత్.

౧౮౦. "య శ్చోభయో స్సమో దోషః న తే నేక శ్చోద్వ్యో భవతి."

ఒకదోషమే రెండుకక్షములకు సుబాధించినపు డొకలో నొక
కక్షమే చోద్యము కాదు. ఈన్యాయము కథంజలి మహాభాష్యములో
౬-౧-౯ య శ్చోభయో గ్దోషో న త మేక శ్చోద్వ్యో భవతి. ౮-౩-౧౮
లో శబరస్వామి మాడ సీన్యాయము నుదాహరించెను. అనిరుద్ధుఁడు సా
ఖ్యసూత్రపుత్రి ౧-౬ లో సీశ్లోకమును వ్రాయుచున్నాఁడు:—

"య త్రోభయో స్సమో దోషః కలిహో ౨ తాదృశః

నైః కర్యమయో క్తయః తాదృగర్థవిచారణే."

౧౮౧. యస్య వాసి పుత్రో న తస్య పుత్రస్య క్రీడనకాని క్రియన్తే.

ఎవఁడీ గుమారుఁడు లేడో వానిపుత్రున కాటవస్తువులు చేయుఁ
బడవు. ౧౦-౩-౧ జైమినిసూత్రములకు శబరస్వామి వ్రాసినభాష్యము
దు "న చ ఆజ్ఞవిధి రనజ్ఞే స్యాత్" అనుచోట "న వ్యానజ్ఞే కర్తణి ఆజ్ఞ
స్య విశేషః విధిః స్యాత్ భవతి చ విశేషవిధిః । ఆత్మభావః ప్రస్త
ఇతి । న వ్యానతి ప్రస్తరే ప్రస్తరవిశేషః శిక్ష్యేత యథా యస్య వాసి
పుత్రో న తస్య పుత్రస్య క్రీడనకాని క్రియన్తే" అని చెప్పబడినది.

౧౮౨. య స్యాజ్ఞానం భవతి సస్య భ్రాతృ సమ్యక్చ వేత్తి నః.

జ్ఞానశూన్యుఁడు భ్రాతృకి లోకడి మున్నను జ్ఞానముకలవాడే
యగుచున్నాఁడు. ఈన్యాయము సుక్షేరశాసీరకవ్యాఖ్యానము నున్న
ది. "నను మిథ్యాతత్వజ్ఞానయోః విషయవైషమ్యే య స్యాజ్ఞానం
భవతి సస్య భ్రాతృ సమ్యక్చ వేత్తి న ఇతి న్యాయాత్ అజ్ఞానభ్రాతృ
త్వభాదానాం ఏకాశ్రయత్వనియమాత్ అజ్ఞానాశ్రయదిన్యాతాశ్రయ
త్వ మేవ భ్రాతృజ్ఞానో న్యత్".

౧౮౩. రథకారన్యాయము.

వర్షకాలమును రథకారుఁ డగ్నాధానమున జేయువలెను. ఇపు
డీ రథగారశబ్దమున కర్థ మేమి యని సూచయము. రథకారుఁ డనఁగా రథ
ముఁ జేయువాడే లేక మాహిష్యకరణులకుఁ బుట్టినజాతివాఁ డనియా?

ఈప్రశ్నము ౬-౧-౪౪, ౧౦ లలో జైమినియన్యాయచూలలో నిట్లు
 ఖిష్ట రింకబడినది. దానిలో నీవిషయ మిట్లు సంగ్రహింపబడెను. "ఆ
 ధానే శ్రూయతే వర్షాను రథకార ఆదధీ తేతి । తత్ర రథం కరో తీతి
 ప్యుత్పత్యా త్రైవర్ణికో రథకార ఇతి చేత్ నైవం సఃకీర్ణచాతివిశేషే
 రూఢత్వాత్ వైశ్యాయాం క్షత్రియా మత్పన్నో మాహిష్యః । శూ
 ద్రాయాం వైశ్యా దత్పన్నా కరణీ । తస్యాం కరణ్యాం మాహిష్యా మ
 త్పన్నో రథకారః । తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః । మాహిష్యేణ కరణ్యాం
 తు రథకారః ప్రజాయతే ఇతి."

౧౦౪. రాత్రిసత్రన్యాయము.

ఈన్యాయము జైమిని ౪-౩-౧౮, ౧౮ లలో విపులముగాఁ జెప్పిం
 పబడెను. ఈరాత్రిసత్రమునకు విశేషఫలముఁ జెప్పలే దనియును నిది
 కేవల మర్థవాదవాక్య మనియు వేదాంతము చెప్పుచున్నారు. రాత్రి
 సత్ర మనఁగా రాత్రి చేయు యజ్ఞము. శంకరాచార్యులు బ్రహ్మసూత్రభా
 వ్యములో ౩-౩-౩౮ యీన్యాయమును జెప్పలేదు. కల్పతరుకరిమళ
 కారుఁ డీన్యాయమును దనగ్రంథముందుఁ జెప్పెను.

౧౦౫. రాధావేధోపమాన్యాయము.

"పోలీసువాం" ద్రాకమేదంతిడికపై నొకచుక్కను బెట్టి దూరము
 నుండి తుపాకులతోఁ గొట్టుచురు. గొప్పనేర్పుతోఁ జేయుటకు నొకడు
 రట్ల మైనవని. "రాధే" అనఁగాఁ బ్రాశ్నతభాషలో "పుత్రభియా" అని
 పేరు. అనఁగాఁ జిన్నమానిసి. ఇది యువమిత్రభావప్రకంచవివరణమం దిట్లు
 వ్రాయఁబడినది.

"సాచేయతీ భవే త్రస్య సామ గ్రియం నుదుర్లభా
 రాధావేధోపమానేన ధర్మప్రాప్తిః ప్రకీర్తా

ఏనం సుసారవిస్తారం విలంఘ్య కథమ వ్యదః

మానుష్యం ప్రాప్య దుష్ప్రాకం రాధావేధోపమం జనః.

౧౦౬. రోహణాచలార్థే రత్నసమ్పద స్సమ్పన్నాః.

రోహణాద్రి యనఁగా రత్నములు లభించుకొండ-ఆట్టికర్పితము
 మనకు లభించినపుడు రత్నసంపదలు లభించును. ఇది సర్వదర్శనసంగ్ర

హమలోఁ బ్రత్యభిజ్ఞానభాగమందుఁ జేర్చొనఁబడినది. “కరమేశ్వరతా
లాభే హి సర్వాస్సమ్మద స్తన్నివ్యస్తమయ్యః సమ్మన్నా ఏవ రోహణా
చలలాభే రత్నసమ్మదః ఇవ.

౧౮౭. పటయక్షన్యాయము.

ప్రతిమట్టిచెట్టుపైని దయ్య ముందు నని లోకుల నమ్మకము. ఇది
ఐతిహ్య ప్రమాణములోనిది.

ఐతిహ్య విహ పట యతః ప్రతివస తీతి లోకప్రసిద్ధిః.

౧౮౮. విలూననాసిక స్వాదర్శదర్శకమ్.

ముక్తుకోయఁబడినవాని కద్దముఁ గనఁజచ్చుట. అనఁగా—కోవ
ములేనివానికిఁ గోవమును బుట్టించుట యని యర్థము. ఈన్యాయము
ప్రబంధచింతామణిలో ౨౯౧ వ పుటలో నున్నది.

“స్రాయ స్సమ్ప్రీతి కోపాయ సన్తార్గ స్వీవదేశసమ్

విలూననాసిక స్వేవ యద్య దాదర్శదర్శకమ్.

౧౮౯. విషకుమ్భకయోముఖమ్.

పైని బాలును లోపల విషముఁ గలకడన. పైకిఁ దియ్యనిమాట
లాడుచు లోకలఁ గడటము గలవిఃక్రమికిఁ జెల్లును. “A wolf in
sheep's clothing” అని దీని కాంగ్లేషభాషలో వర్ణయైన సామెత
కలదు. (గొట్టివేషమును ధరించినతోడేలు) ఈన్యాయము ప్రబంధచిం
తామణిలో నిట్లదాహరింకఁబడినది.

“కరోక్షే కార్యహస్తారం ప్రత్యక్షే ప్రియవాదిమ్

వర్జయే త్రైకృతః విత్రం విషకమ్భకయోముఖమ్.”

౧౯౦. కమారీజ్ఞన్యాయము.

ఒకకన్యకచేతికి గజలుహెచ్చుగా నున్నయెడలఁ గలకలధ్వని
పుట్టును. రెండేసి యున్నయెడలఁ బరస్పరసంఘర్షణము కలుగును. ఒక్కొ
కటి యున్నయెడల నిశ్శబ్దముగా నుండును. ఇట్లొకసన్న్యాసి వదిమింది
తోఁ గలిసి యున్నయెడల శ్రవణమననామలను విడిచి తక్కినవారితోఁ
గలహించుటయే సంభవించును. ఇద్ద యున్నయెడలఁ బరస్పరసంభాషణ

ము జరుగును. ఒక్కఁడున్నచో భగవన్నాచు స్మరణ మవిచ్ఛిన్నముగా జరుగును. ఇందుల కీదిగువ వ్రాసిన శ్లోకమును జూడఁడు—

“ఓహూనాం కః పహో నిత్యం ద్వాభ్యాం సంఘర్షణం తథా ఏకాకీ విచామ్యామి కమారీకజ్జణం యథా”

౧౯౧. మార్దవే దోషాః.

లోకమలో నొకమనుజుఁడు మృతత్వ మవలంబించి యూరక యన్నయెడల నందఱు వానిని బాధించెదరు. “మృదు స్వోత్త మతి భూయతే” అని న్యాయము. ఈయర్థమునే మాఘకవి శిశుపాలవధలో నీదిగువ వ్రాసిన శ్లోకమందు సంగ్రహించెను.

“తుల్యేఽపరాధే స్వర్భాచు ర్భాచమస్తం చిరేణ యత్ హిమాంశు మాశు గ్రసతే త స్తద్విష్ణుః స్ఫుటం ఫలమ్”

౧౯౨. విషస్య విష మాషధమ్.

విషమునకు విషమే యాషధము. నర్పదమ్మనికి విషమాత్ర ప్రయోగించిన విషముక్కుఁ డగు నని వైద్యశాస్త్ర పసిద్ధి డమ్మని వంది చటకు దమ్మఁడే కావలయు నని యన్యవదేశార్థము.

౧౯౩. ఘటానాం నిర్మాత స్త్రిభువనవిధాతృ శ్చ కలహాః.

సృష్టికర్త యగు బ్రహ్మకుఁ గుఱువానికిఁ గలహము. నీవు (ఘటములను) సృజించెదవు. అనఁగా మనుష్యులను సృజితువు. నేను (ఘటములను) సృజించెదను అప్పుని కధికునితోఁ గలహము.

౧౯౪. య త్తార్కం జాయతే యస్తాత్ త స్త్రి తత్ ప్రతితిష్ఠతి.

దేనివలన నేకార్థము పుట్టుచుండునో యది దానియందున్న దని న్యాయవై శేషికసిద్ధాంతము—ఎ ట్లంటేని-మృత్తులో ఘటము, స్వర్ణముం దుంగుళియకము, తుత్తువులయందుఁ బటము నున్నవి.

మృత్రికాయాః ఘట స్తన్తా వట స్వర్ణేజ్జ్యోయమ్

ఇతి వై శేషికాః ప్రాహు స్తథా నై యాయికా అపి”

౧౯౫. అంధానంధన్యాయము.

గుడ్డివాఁడు కన్నులు కలవాఁ డగుట-ఎ ట్లనఁగా-“అహం బ్రహ్మస్మి” నేను బ్రహ్మ నై యున్నా ననువాక్యమువలనఁ బుట్టినజ్ఞానముచే

యోగి యాత్మను జూచుచున్నాఁడు. అప్పుడు ధుః డనంధుః డాయె నని చెప్పువచ్చును. దీనికి శ్రుతిప్రమాణము కలదు.

“తా వా ఏతా సేతు తీర్త్వా అన్ధ స్స స్వఃస్థోభవతి.” ఇక్షత్ సేతుశబ్దమునకుఁ బరబ్రహ్మ మర్థము.

౧౯౩. కనులధాన్యన్యాయము.

పాణక ధాన్యమున కాధార మై యున్నట్లు కరబ్రహ్మము నకలజగత్తుల కాధార మై యున్నాఁడు. దీనికిఁ బ్రమాణము “విష్టభ్యానా మిదం సర్వ మేకాంశేన స్థితో జగత్” అనుగీతావాక్యము.

౧౯౪. సర్వారమ్భాహి దోషేణ ధూమే నాగ్ని రి వావృతాః.

లోకములో నన్ని కార్యములు ధూమముచే నగ్నివలెనే దోషముచే గప్పబడి యుండును.

౧౯౫. గిరి ముత్పాట్య మూషికా ఉద్భుతా.

కొండను ద్రవ్యి యెలుకను బట్టుట. బహ్వయాససాధ్య మైనవని యం దల్పఫలలాభమును దెలియుఁ జేయుట కీన్యాయము. ఈయర్థమునే యాదిగువశ్లోకమును జెప్పుచున్నది. “ఖన న్నాఖుచిలం సింహః పాషాణశకలాకుః | స్రావీతి నఖభజ్ఞా వా ఫలం వా మూషికో భవేత్.

౧౯౬. యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నా సస్య దేవతాః.

లోకమండుఁ బురుషుఁ జేయన్నముం దినునో వాఁడు పూజించు దేవతలకుఁ గూడ దానినే నివేదించును. ఇందుల కుదాహరణముగాఁబోలి విశ్వారుద్రుఁడు చండాలకృతమునుండి మాంసమును దీసికొనివచ్చి యింద్రాదిదేవతోద్దేశముగా నగ్నిలో వేల్చి భుజించెద నని సంకల్పించి యట్లాసర్వగాఁ దద్దేవతాతుష్టిచే బ్రభూత మైనఋషి ము కురిసెను. దేశమందు సస్యములు ఫలించెను.

౨౦౦. స్వస్థే చిత్తే బుద్ధయః సమ్భవన్తి.

మనస్సు స్వస్థముగా నుండఁగా బుద్ధి బాగుగాఁ బ్రకాశించును.

“చింతాక్రాంతం ధాతుబద్ధం శరీరం నష్టే చిత్తే ధాతవో యాన్తి నాశం తస్మాచ్చిత్త సర్వతో రక్షణీయం స్వస్థే చిత్తే బుద్ధయః సుహృవన్తి.”

ఈశరీరము వాతపితృశ్లేష్మాది ధాతుప్రలతోఁ గూడినది. ఇది చింత

క్రూరము కాఁగా జిత్రమునశించును. చిత్రనాశమువలన ధాతువులు క్షీణించును. కావున సర్వప్రకారములచేతను జిత్రము రక్షించుకోఁబడఁ దగినది.

౨౦౧. లపోరశశఃఖన్యాయము.

లపోర. మనఁగా, నొకబాశశఃఖము. ఈశబ్దము 'లవశ్యక్తాయాం వాచి' (స్పష్ట మైన కలు కని యర్థము.) అనుధాతువునకు "కేశోరాదయశ్చ" అనుసూత్రముచే 'ఓరకా' ప్రత్యయము వచ్చును. అందుపై సాన్ధ్రమందు 'గ' ప్రత్యయము. ఇది శ్లోకబద్ధ మై యున్నది.

"శజ్ఞీకాఞ్చనందద్యాదహం శజ్ఞో లపోరశః,

దదామి బహువాక్యాని న దదామి కవర్ది కామ్"

శంఖనియనఁగాఁ గట్లతీగ. దాని నమ్మి ధనము సంపాదించువచ్చును. లపోరక మనుపేరుఁ గలశఃఖము నైన నేను బహువాక్యముల నుచ్చరితును గాని గర్వయోచన నావలన లాభములేదు.

౨౦౨. న సాహస మనాయుష్య నరో భద్రాణి కశ్యతి.

లోకములో మనుష్యుఁడు సాహసము నవలంబించినఁ గాని క్షేమమును బొందఁడు.

౨౦౩. ఆవ ద్యపి సతీవృత్తం కిం ముఞ్చన్తి కులస్త్రియః.

ఈలాంగన లావదయందుఁగూడఁ బాతినప్రత్యమును పీడకు.

౨౦౪. కుంచభి ర్భితైః కిం యజ్ఞగ తీహ న సాధ్యతే.

ఐదుగురు మనుష్యులైకమత్యము నొంది పాటుపడినచో నన్ని కార్యములు సాధింపఁబడును.

౨౦౫. కః ప్రాజ్ఞో వాఞ్చతి స్నేహం వేశ్యాసు సికతాసు చ.

ఏఒకమంతఁడు వేశ్యలయందును వినుకయందును స్నేహమును బొందఁగోరును ? ఇసుకలోఁ దైలమును దీయుట యెంతయసాధ్యమో వేశ్యయొక్కస్నేహమును సంపాదించుట యంతమష్టము. ఇచట స్నేహశబ్దమునకుఁ దైలము, మైత్రి యని రెండర్థములు.

౨౦౬. అతర్హ్య కుట్టనీసూతరచనాతు విధే రపి.

కుట్టని యనఁగా దారుపుకత్తె—“కుట్టని శంభు శేషమే” అని యమరము. ఆకుట్టనియొక్కమామకన్నుగడలు బ్రహ్మదేవునకుఁగూడ నూహించ నలవిగానివి.

౨౦౨. వృక్షవృత్తిన్యాయము.

ప్రయత్నము లేకుండ లభించిన వస్తువులవలన జీవించుట. ఎట్లనగా—వృక్షము మేఘాదకముచేతను జంద్రకిరణములచేతను జీవించును. కుమారసంభవములోఁ గాళిదాసు కూడ దీనినే యుదాహరించెను. “అయాదితోఽస్థిత ముచ్చ కేవలం రసాత్మక స్వోఽక్షవతే శ్చ రత్నయః బభూవ తస్యాః కిల పారణావిధి ర్న వృక్షవృత్తివ్యతిరిక సాధనః.”

౨౦౩. వ్యగ్రోధబీజన్యాయము.

సూక్ష్మవస్తు వైనను మందిపాత్రమూఁకఁ బడి విస్తరించును. ఎట్లనగా—మట్టినిత్తు మిక్కిలి చిన్న దైనను సుక్షేత్రమూఁకఁ బడి మహావృక్షముగాఁ బెరుగును.

౨౦౪. ఉద్దీప్తే భవనే చ కూఞ్భవనా ప్రత్యుక్యయః కీవృశః.

ఇల్లు కాలుచుండఁగా నూయిఁ ద్రవ్యటకుఁ బ్రయత్నముచేయుట.

అనఁగా—కార్యము నశించినతర్వాత దానిని బాగుచేయుటకుఁ బ్రయత్నించుట.

౨౦౫. హోతార మపి జహ్వేనం స్పృష్టో దహతి పావకః.

అగ్ని తనకు హవిరర్పణముచేయుచున్న హోతారముకూడ ముట్టుకొనిన యెడల దహించును. ఇలుఁడు లోకములోఁ దనకు మేలుచేయువానికిఁ గూడఁ గీ ఙ్ఞానర్హుడు.

౨౦౬. చందనగుణన్యాయము.

చందనవృక్షము తనసమీపము దున్నవృక్షములకుఁ గూడఁ దనవశములను లభింపజేయును. ఈన్యాయమును భర్తృహరి యిట్లు వివరించెను.

“కిఁతేన మేరుగిరిఞ్చరజతాద్రిణానా యత్రాశ్రితా శ్చ తరవ స్తరవ స్తవన మన్యామహేమలయమేవ నగాధిరాజాశాకోబనింబకుటజాఅపీచన్దనన్తి”

బాగారపుకొండ యైనమేరువుతోను, మొడికొండయైన శైలానముతోను, నేమిలాభము? వానినాశ్రయించియున్న చెట్లెక్కుటికి నేకరీతిగానే యుండును. మలయవర్షతమునే వర్షతశ్రేష్ఠ మని తలంచెదము. ఏలనఁ—దాడిచెట్టు, వేచెట్టు, అంకురుచెట్టు మున్నగునవి కూడనా వర్షతమంతుఁ జందనవృక్షము లగుచున్నవి.

౨౧౨. భిలీచందనన్యాయము.

ఈన్యాయము కూడ నొక శ్లోకమును నిబద్ధమై యున్నది.
 శ్లో. అతివరిచయూ దవక్షా సంతతగమనా దనాదరో భవతి
 మలయే భిల్లపుకంఠీ చాదవతయ కాష్ఠ మిధనం కురుతే.

అతివరిచయమువలన నవమానము కల్గును. సంతతగమన మనా
 దరముం బుట్టించును. ఎట్లవ మలయ సర్వతయముఁ గిరాతి చాదనపుఁ
 గట్టలను వంటచెఱకుగాఁ జేయును.

౨౧౩. శకునిగ్రాహకగతిన్యాయము.

శకునిగ్రాహకుఁ డవగాఁ బట్టలను బట్టువాఁడు. కాలిచర్మము
 కాకుండ మెల్లఁగాఁబోయి యునులు మొదలకు సాధవములచేఁ బట్టుకొ
 నును. ఈరీతిగా యజ్ఞమునకుఁ బోవునపు డెవ్వరికిఁ దెలియకుండ రహ
 స్యముగాఁ బోవుట.

౨౧౪. శలభన్యాయము.

శలభ మనఁ మిడుత. ఇది మౌషమౌడకు దీరముపైఁ బడి
 యాత్మనాశమునుగాంచును. కావ్యములయందుఁ దరచుగా నీవిషయము
 చెప్పబడును. కుమారసంభవము ౪-౪౦ లో "అహ మేత్య కతజ్జ
 వర్తనా పునరంకాశ్రయిశీ భవామితే" అని చెప్పబడినది. ఈశలభము
 దీనకాంతిని జూచి ప్రేరేతమై దాని నాపివేయుటకుఁ బ్రయత్నించి దాని
 పైఁ బడు నని మేరుతుంగుఁడు వ్రాసెను.

శ్లో. ఉజ్జ్వలగుణ మభ్యుదితం తుద్రోద్రమ్భం న కథ మపి తమతే
 దగ్ధ్వా తను మపి శలభో దీప్తం దీపాచ్ఛిమా హరతి."

౨౧౧. శాంతే కర్తణి బేతాలోదయః.

విష్ణునివారణముకొరకు శాంతికర్త. కర్త యుతము చేయుబడినచు బేతాలోదయము తప్పలేదు. విష్ణునివారకప్రముక్తము లన్నియు వ్యర్థమగుట యని యాగ్యాదుకాత్మ్యము ఈగ్యాదుము చిత్తులుముని వ్రాసిన న్యాయమకరందము దువాహరిగుఱబడినది.

“శ్లో. నను సోయూ శాంతే కర్తణి వేతాలోదయ అభేదం సాధయితు ప్రవృత్తే న భేదస్మరే దువాహితత్వాత్.”

౨౧౨. శాల్యాదివిషయస్య ముసలావేః కరణస్య శ్యా మాకేఅభిహతి ర్భవతి.

ధాన్యముదంపుమండగా రోజటిపోయి చామలమీఁదఱబడినది. దీనికాగ్నేయధావలో “Aiming at a pigeon and killing a crow” అనునది సరిపోవును. ఈగ్యాదుము న్యాయవ్యాకము ౪౩ పుటలోవ్రాయఁబడినది.

“శ్లో. కథం పున రన్యవిషయ కరణం అవిషయం క్రియా కరోతి శాల్యాదివిషయస్య ముసలావేఃకరణస్య శ్యామాకే అభిహతిర్భవతి.

౨౧౩. శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తం.

వేదోక్తకర్తృలము వైదికకర్తృల నాచరించునానికిఁ జెందును. ఈ న్యాయము వేదాంతదేశికప్రసేత తత్త్వముక్తావలంబము ౩ వ సరము. ౪౨ శ్లోకములో నున్నది. “అన్యశ్చే దన్యకర్తృప్రజుతఫలభుక్ శాస్త్రవై యామలీ స్యాత్” దీని కాయనయే యిట్లు వ్యాఖ్యానము చేసెను.

“అన్యస్య అన్యకృతకర్తృఫలభోగే శాస్త్రఫలం ప్రయోక్త రీతి వ్యవస్థాధంగాత్ శాస్త్రస్య వ్యాకులతా స్యాత్.”

౨౧౮. శిరోవేష్టనన నాసికాస్పృగ్గన్యాయము.

ముక్తును జూపు మనఁగాఁ జేయి తలచుట్టుఁ దిప్పిచూపించుట. రఘునాథవర్త దీనికే ద్రావిడప్రాణాయామన్యాయ మనినామాంతర మిడెను.

౨౧౯. శ్వఃకార్య మద్య కుర్వీత.

రేపు చేయవలసినపని నీదినమందే చేయుము. ఇది శాంతికార్య మందున్నది.

“శ్లో॥ శ్వఃకార్య మద్య కుర్వీత పూర్వాష్టా చావరాష్టికం
నహి ప్రతీక్షతే మృత్యుః కృతం వాస్య నవా కృతమ్.”

౨౨౦. శ్వపుచ్చన్నామనన్యాయము.

కుక్కతోడ సరిగా నుండునట్లు చేయుట. అనఁగా సమ్మల మైన న్నయత్నము. ఈన్యాయ ముకమితిభావప్రపంచకథయం దుదాహరింపఁ బడినది.

“శ్లో॥ న చైవ శక్యతే కర్తుం క్రమో యత్నశ్చై రపి,
కోహి భేదశతే నాపి శ్వపుచ్చన్నా నామయివ్యతి.”

౨౨౧. శ్వలీఢ మివ పాయసం.

కుక్కముట్టకొనినపాయసము. అవనిత్ర మై యందువలన నకరి గ్రహ్య మైనవస్తువుం దెలియఁజేయును. ఇది సర్వదర్శనసంగ్రహమందు

“శ్లో॥ అపీప్రయత్న సమ్మన్నం కామే నోదహరం తపః
స తుష్టయే మహేశస్య శ్వలీఢమివ పాయసం.”

అనియన్నది.

౨౨౨. శ్యాకణ్ణేవా పుచ్చేవా చ్చిన్నే తై వ్యభజతి నాశోవ్యంగర్దభః.

చెవిగాని, తోడఁగాని ఖండించినను శునకము శునకమే గాని గుట్టము గాడిదయు కానేరదు. ఈన్యాయము ను బఠంజలి “ఏకదేశ వికృత మనన్యవత్” అనుకరిభాషను వ్యాఖ్యానముఁ జేయుటలోఁ జేర్చినను. తంత్రవార్తికములోఁ గుమాలిభట్టు కూడ సీన్యాయముంజెప్పెను. “న హి గో ర్దకునిజాతే విషాణే వా భగ్నే గోత్వం తిరోధీయతే.”

౨౨౩. సర్వం బలవతః కథ్యం.

బలవంతుఁ డేమిచేసినను జెలును. గంగానాథరూఁ యనుపండితుఁడు “వక్షత్రున కన్నికర్తలును ధర్మములే” అని దీని కర్థముఁ జెప్పినాఁడు. ఈయర్థము భాగవతపురాణోక్త మైన యాదిగుప్తశ్లోకములననుసరించి యున్నది. భాగ 10-33, శ్లో 30, 31.

శ్లో. ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట ఈశ్వరాణాం చ సాహసం
తేజీయసాం న దోషాయ విహ్నే స్సర్వభుజో యథా
నైత త్సమాచరే జ్ఞాతు మన సాపి హ్యసీశ్వరః
విశేష్య త్యాచర స్తాఞ్శాత్ యథా రుద్రో భిజు విషం.

౨౨౪. సోపానశ్రే పాదే ద్వితీయా ముపాసహం అశక్యత్వా
న్నోపాదశ్రే.

జోడుతొడిగిన కాలికి మఱియొకజోడు తొడుగఁబడదు. ఒకఁడు ఖండించినవిషయమునే మఱియొకఁడు చెప్పినచో సీన్యాయము వర్తింతును. జైమిని ౧-౨-33, లో శబరస్వారి పూర్వకక్షిఖండించిన విషయమునే వాది తిరిగి చెప్పుట యని వ్రాసినాఁడు.

౨౨గి. స్వేదజగమిత్రేన శాటకత్యాగన్యాయము.

ఈన్యాయ ముకమితిభావప్రకంచమునం దిట్లు వ్రాయబడినది.
 "యతో హ మనంతాప త్యాపిదర్శన శత్రు ర్ద్వేషభయా దవివేకాదిభిః
 మంత్రిభి ర్వి ధ్యేతి ప్రఖ్యాపితా లోకే మ మైవ అకత్యాని అన్యజనా
 కత్యతయా గీయంతే సోయం స్వేదజగమిత్రేన శాటకత్యాగన్యాయః"
 (గల్లులు కట్టిన వని కట్టుకొనినశాటిని విడిచిపెట్టట) దీనితో సరియైనది
 యూకాభియా కత్యాగన్యాయము.

౨౨౬. హిరణ్యనిధిదృష్టాంతము.

భూమిలో హిరణ్యనిధి యున్న దని తెలియక దానిపైన నడచి
 పోవుచుండురు. అట్లు సర్వభూతాంతరాత్ముడై కరమేశ్వరుఁ దున్నను
 దెలియఁజాలక చేతనులు వానికొఱకుఁ బ్రేనవెదకుదురు. ఇది ఛాందో
 గ్యోక్తవత్తు ౨-౩-౨ లో నున్నది. "య ద్యపి హిరణ్యనిధిం నిహిత
 మక్షేత్రక్షా ఉకర్యకరి సజ్జురన్తో న విన్దేయః ఏవ మే వేమా స్మిర్యాః
 ప్రజాః అహరహ ర్గచ్ఛన్య ఏవం బ్రహ్మలోకం నవిన్దన్తి అన్యతేన హి
 ప్రత్యూఢాః"

౨౨౭. ఉత్పత్తి తోపి హి చణకః శక్తః కిం భ్రాష్ట్రకం భజ్నుమ్.

సెనగగింజ వేగి యెగిరిపడినను మూఁకుడును బకులఁగొట్టుటకు
 శక్తికలది యగునా ? దుర్బలుఁడైనచుండు బలవంతుడైనవానికి నేమి
 యు సమకారముఁ జేయనేరఁ దని తాత్పర్యము.

౨౨౮. రాత్రే దీపశిఖాకాంతిః సభానా వ్రుదితే సతి.

దీపకాంతి రాత్రియందే. సూర్యోదయముకాగా నది యకించి
 త్తరము. గుణవత్తుని దగ్గర గుణహీనుఁడు ప్రకాశింపనేరఁడని దీని
 తాత్పర్యము.

౨౨౯. పి త్రం యది శర్కరయా కామ్యతి కోర్థః కటోలేన.

పై త్యము కంచదారచే శమించినయెడల చేదుపొట్లతో నేమి వని? అనగా స్వల్పయత్నముచేతనే శార్యము సిద్ధించుచున్నపుడు బహుప్రయత్నములు వ్యర్థమని తాత్పర్యము. ఇచ్చటఁ జటోలశబ్దము చేఁ జటోలవత్తము గ్రహించఁబడుచున్నది. “జటోలవత్తం పి త్రస్సుం మూలం తస్య విరేచకం” చేఁడ పొట్లకు పైత్యమును హరించుననియు దానివేరు విరేచనకారి యనియుఁ బ్రసిద్ధి.

౨౩౦. సూచీముఖన్యాయము. *

సూచీముఖ మనువేరు గలయొకకాయ. ఒకయరణ్యమందు వాన రములు చలికాలములోఁ జలిచేత వడఁకుచు నగ్నికణము లనుభ్రాంతి చేత గురువెండగించును బ్రోకుఁజేసి యూఁది చలికాఁగుచున్నవి. అపుడు సూచీముఖ మనుకాయ వానివ్యర్థప్రయత్నముం జూచి “యోమూర్ఖు లారా! ఇది యగ్ని కాదు. దీనివలన శీతబాధ నివారించఁబడదు. కావున నొకకొండగుహలోనికిఁ గాని గాలిలేని ప్రదేశమునకుఁగాని పోయి యున్న యెడల నీశీతబాధానివారణ మగును.” అని తటచుగా వానరముల కుప దేశించెను. అందుపై నొకవృద్ధవానరము కోవముఁ దెచ్చుకొని దాని పైఁబడి తెక్కలువట్టుకొని రాలిపైఁగొట్టి చంపివేసెను. కావున దుష్టుల కెపుడును మంచి నుకదేశింపరాదు.

౨౩౧. స్వహతి ద్దురతిక్రమా.

(తనజాతి విడువ శక్యముకాదు.) ఇందుల కొకగాథ కలదు. “ఒక నాఁ డొకముని గంగాజలముండు. స్నానముచేయుచుండఁగా డేగముఖ మునుండి జారిపోయినయెలుకపిల్ల యతనిచేతిలోఁ బడెను. అతఁడు నా ముని దయార్ద్రహృదయుడై తనతపోబలముచే నామూషికము నొక

*నూ. ౧౦౮. న్యాయము. దీనికి దానికి నిండుకవిషయభేదము కలదు.

కన్యకగాఁ జేసి సంతానము లేని తపభార్య కిచ్చెను. ఆమె యీపుత్రుని గారాబముతోఁ బెంచుచుండఁగాఁ గాలక్రమమున వర్షా మైనవము స్ఫులది యాయెను. అపుడాముని వాయుదేవుని సూర్యుని మేఘుని తపోబలముచే రప్పించి తనకన్యకకుఁ జూపి "పుత్ర! ఈ ముగ్గురిలో నీయిష్టము వచ్చినవానిని వరింపు మనెను. ఆమె వాయువు నతిచవలాత్మకుఁ డని యు, అగ్నిని గృష్ణచూర్ణసంచారియనియు, సూర్యుని భ్రమణశీలుఁ డనియు దోషము లేనిది వారిని బెడ్లియాసట కిష్టపడలేదు. అపుడాముని యొకయెలుకను దీసికొనివచ్చి దీనిని బెడ్లియాడెదవా యని యడిగెను. అందుల కాకన్యక భగవంతుఁడా! నన్ను మరల మూషకముగాఁ జేసి దానికిఁ బెడ్లిఁ జేయుచుని కోరెను. ["సూర్యం భర్తా ముత్సృజ్య పర్జ్యం మారుతం తథా న్వజాతి మూషికా ప్రస్తా న్వజాతి ద్ద్యుతక్రమా."]

౨౩౨. శ్వశుస్థాస్థిన్యాయము.

కుక్క మాంసములేనిది యొడిపోయినది యగునొకయెముకను బట్టుకొనిపండ్లమెట్లనెత్తుచు వచ్చుచటకుఁగొరుకుచుండును. అట్లేపిడుఁడు ఫలము లేకపోయినను నిష్ఫల మైనవస్తువును బట్టుకొని విడువఁడు.

తే. గీ. మేడెవల్లనవ్వ వాయుఁడు మిలేవిడుండు
వేంకటేశుఁడు నేర్చినవిధముకొలది
తాకికన్యాయసమితికి లఘువుగాను
వివరణము వ్రాసి ప్రకటించె విబుధు లలర.

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASANA JNANANANDI
LIBRARY

Jangamawadi Math, Varanasi
Acc. No. 2162

